

SÜNNET'TE İSTİŞÂRE ve HZ. PEYGAMBER'İN İSTİŞARE ANLAYIŞININ HULEFA-İ RAŞİDİN'İN HAYATINA YANSIMALARI (İstişare uygulamaları)

Tuğrul TEZCAN*

Abstract

As the most important principle in human life the position of consultation was stated again by the time divine revelation was revealed to the Last Prophet Muhammad.

Looking at Prophet Muhammad's fulfilling prophecy it has been seen that consultation was considered as a necessary institution which forced to apply to have information from experts in the field of social issues such as war. With regard to family and personal relationship the consultations is also considered such an advice which is not far from to be useful. Hence its aim is to give recommendation about what is truthful and useful.

If we investigated the reflections of consultation in the life of guided successors (Caliphs) whom are the closest source to the Prophet we see that they fulfilled consultation in the state issues, juridical matters and in the issues that are not applied by nass (religious text). They also benefited from the consultation on the solution of any juridical, administrative and Islamic law (feqh) on the one hand. However, it seems that if they are self sufficient about their own ideas they give up the consultation on the other hand. Abstract

Nevertheless neither during the period of the Prophet Muhammad nor the period of the Caliphs the consultation was considered as certain principles of an institutional structure.

Key words: the Prophet, consultation, counsel, Caliphs,

Giriř

Kur'an'ın kendinden sonraki ilk müfessiri olan Hz. Muhammed (sav), Kur'an ayetlerini hem sözlü hem de fiili sünnetinde yorumlayarak İslam dininin ümmet tarafından kolaylıkla algılanmasına yardımcı olmuştur. Ancak aradan geçen asırlar Kur'an ve hadis metinlerinin anlaşılmasında bir çok problemi de beraberinde getirmiştir. Metnin anlaşılması ve yorumlanması başlı başına bir problem alanı oluşturmakla beraber bir de yorumcuların zahmet gerektiren incelemeleri

* Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı

terk ederek, kısa yoldan sonuca ulaşma istekleri, sorun alanlarının yoğunluğunu artırmaktadır.

İşte bu makalede özellikle modern tefsirlerde karşımıza çıkan kolaycı yaklaşım tarzının ürünü olan istişare/şûra yorumlarına yönelik eleştirilerimize dayanak teşkil edecek, alan araştırması mahiyetinde, istişare/şûranın fiili ve kavli sünnette nasıl ifade edildiği, nüzul dönemine ve Hz. Peygamber'e erişen nesil (Hulefa-i Raşidin) tarafından nasıl algılandığı meselelerine dair bir araştırma yapmak istiyoruz. Önce alanla ilgili rivayetler incelenecek sonra da *istişare/şûra* hakkında o döneme yönelik bir saptamada bulunulacaktır.

A. SÜNNET'TE İSTİŞARE

a-Kavli Sünnet'te istişare

'Kavlî Sünnet'te istişare maddesinde sahabeye isnad edilen rivayetlerden ziyade bizzat Hz. Peygamber'den nakledilen hadisleri inceleyeceğiz. Halifelerden nakledilen rivayetleri ise halifelerin istişare algılamaları kısmında değerlendirmek istiyoruz. Hz.Peygamber'den nakledilen istişare ile ilgili rivayetler sınırlı sayıda olmakla birlikte rivayetleri basit bir tasnife tabi tutacak olursak:

- 1-İstişarenin önemini belirten hadisler
- 2-İstişare sonucunun uygulanmasını ifade eden hadisler
- 3-Müsteşarda bulunması gereken vasıfları belirten hadisler
- 4-Yöneticilerin/ hüküm verenlerin şûra ile karar vermelerine değinen hadisler şeklinde maddeleştirebiliriz. Şimdi bu maddeleri inceleyelim.

1. İstişarenin önemini belirten hadisler

İstişarenin isabetli karar almak ve neticesinde mutluluğu yakalamak için gerekliliğine değinen rivayetler şöyledir:

Ebu Hureyre r.a'dan gelen bir rivayette Hz.Peygamber şöyle buyurmuşlardır: "Emirleriniz sizin hayırlılarınız zenginleriniz de cömertleriniz, işleriniz de aranızda şûra ile olursa arzın yüzü içinden sizlere daha hayırlıdır. Emirleriniz şerhleriniz, zenginleriniz de cimrileriniz ise arzın içi sizin için yüzünden daha hayırlıdır."¹

Resulullah sav. "Allah'a imandan sonra aklın başı insanları sevmek ve meşveretten müstağni kalmamaktır. Çünkü dünya'da ehli maruf Ahiret'te de ehli marufur; Dünya'da ehli münker Ahiret'te de ehli münkerdir"² buyurmuştur.

- 1 Tirmizi, Ebu İsa, *Sünen*, Tah. Ahmet Muhammed Şakir, Dar-u İhyai't-Türasi'l-Arabiyyi, Beyrut, IV, 529, Ebû İsa (Tirmizi) bu hadisin garib olduğunu kendisinin bu hadisi sadece Salih el-Meriyi nakliyle bildiğini dolayısıyla bu rivayetin ravi yönüyle tek kaldığını söylemiştir.Şeyh el-Elbânî de hadisin zayıf olduğunu nakletmiştir.Tirmizi, a.e. a.yer
- 2 El-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed ibn el-Huseyn ibn Ali, *Sünenü'l-Kübra ve Fî Zeylihi el-Cevheru'n-Nakıyyu*, el-Cevheru'n-Nakıyyu'nun müellifi, Alauddin Ali ibn Osman el-Mardîni, Meclis-ü dairati'l-Mearifi'n-Nizamiyyeti'l-Kâineti fi'l-Hindi, haydarabad, X,109; es-Suyuti, Celaleddin, *Camiul-Ehadis*, XIII, 60, Bab-u harfi 'ra'

Hız. Pegamber'den şu söz nakledilir: “Meşveret eden kimse asla mutsuz olmaz, bir görüşle yetinen kimse de mutlu olmaz.”³

Yine Allah Resulü; “Müşavere eden kavim ancak işlerinin en doğrusuna erişirler”⁴buyurmuşlardır.

2- İstişare sonucunun uygulanmasını ifade eden hadisler

İstişareden maksad sadece doğru bilgi sahibi olmak değildir. Elde edilen doğru bilginin uygulanması da gereklidir. Zira ancak o zaman istişarenin semeresi alınmış olur. İşte bu durumu ifade eden bir nakil şu şekildedir.

Halid İbn Ma'den Resulullah'ın şöyle buyurduğunu nakleder: “Bir adam Hız. Peygamber'e “feiza azemte fe tevekkel ale'llah” ayetindeki “azm”ın ne anlam geldiğini sordu. Hız. Peygamber ona “ehli rey ile müşavere etmen sonra da ona tabi olmandır” diye cevapladı.⁵

3-Müşteşâr'da bulunması gereken vasıflardan bahseden hadisler

İstişare edilen danışmanların bilgi, dürüstlük ve ahlaki yönlerden güven veren kişiler olmaları gerektiği kabul edilen bir gerçekliktir.

Danışılan görüş sahibi kişilerin (müşteşar) emin güvenilir kişiler olduğunu/ olması gerektiğini İbn Hureyre'den nakledilen rivayette Hız. Peygamber şöyle ifade etmiştir:“el- Müşteşâru mu'temenun” yani müşteşâr (kendisiyle istişare edilen): Kendisine güvenilen kimsedir.”⁶

Kendisiyle istişare edilen kimsenin güvenilen kimse olmasının adeta bir zorunluluk olduğunu, aksinin ise hainlik olduğunu Allah Resul'ü şöyle ifade eder:“İstişare etmek isteyen kimseye doğrudan başka bir şeyi tavsiye eden, kardeşine hainlik etmiştir.⁷ Doğru olmayan bir şeyi fetva olarak söylemişse, onun günahı fetva verenedir⁸ buyurmuştur.”

3 El-Kudâi, Muhammed İbn Sellame İbn Ca'fer İbn Abdillâh , Müsnedü's-Şihab, Müessesetür-Risale , Beyrut, 1986, tah. Hamdî İbn Abdül-Mecid es-Selefi, II,6

4 İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VI, 207, Buhari , *Edebü'l-Müfred*, (Ahlak Hadisleri) Ter. ve Şerh: Fikri Yavuz, Sönmez Neş. İst, 1979, I, 271-275

5 Suyuti, *Ed-Dürü'l-Mensur*, II, 90, el-Beyhaki, a.e. X,112

6 İbn Kesir, *Tefsir-u İbn Kesir*, I, 332, Daru'l-Kalem, Tah: Muhammed Ali Sabuni, Lübnan; el-Beyhaki, a.e.X.112

7 El-Beyhaki. a.e. , a.yer, Tahavi, *Müşkilül-Asar*, IX, 313, Babü“el-müşteşaru mutemenun” 3649. Rivayet, Begavi, a.g.e, I, 849, Bab-ı Meşveret; Buhari , *Edebül-Müferd*, I, 100, Darul-Beşair, Beyrut, 1989

8 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, 29.bab, XVIII, 30, El-Hakim En-Nisaburi, *Müstedrek*, I, 132, Kitabu'l-İlim, I, 183, (Zehebi'nin telhis hakkındaki talikatı ile beraber), Darul-kutubil-İlmiyye, Beyrut, 1990, İshak İbn Rahuye, *Müsned*, I, 341, Mektebetül- İman, Medinei Münevvere, 1991

4-Yönetici/hakimlerin şûra ile hüküm vermelerinin lüzumunu ifade eden hadisler

Hüküm verme pozisyonunda bulunan kişilerin, kendilerine intikal eden sorunun çözümünde Kitap ve Sünnet'te bir nass bulamadıklarında şûra ile karar vermeleri gerektiğini ifade eden rivayetlerdir.

Hız Ali'nin Allah Resulu s.ye senden sonra, hakkında vahiy inmemiş, senden bir şey işitilmemiş meselelerin kendilerine gelmesi halinde nasıl davranması gerektiğini sorması üzerine O'nun, "ümmetimden abid/alim olanları toplayın ve aranızda şûra yapın, bir kişinin görüşüyle hükmetmeyin" buyurduğu, rivayet edilir.⁹

Görüldüğü üzere bu rivayet, hakkında Kur'an ve Sünnet'te hüküm bulunmayan durumlarda meselelerin icma ve şura yöntemiyle çözülmesine, bir görüşle hüküm verilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

Başka rivayetlerde ise her idarecinin iyi ve kötü olmak üzere istişare yapacağı iki kişiye sahip olduğu, hayırlı yardımcının istişaresinin tercih edilmesi gerektiğine işaret edilmektedir.

Ebî saîd el-Hudri'den nakledilen bir hadiste Hz Peygamber'in ifadeleriyle bu durum şöyle dile getirilmiştir: "Allah Teâla bir Peygamber göndermesin veya (ondan sonra) bir halife tayin etmemiş olsun ki o Peygamber ve halifenin iki tane yardımcısı olmasın. Bir yardımcısı ona hayrı emreder ve ona teşvik ederken diğer yardımcısı şerri emreder ve ona teşvik eder. Masum olan Allah'ın kendisini koruduğu kimsedir"¹⁰ buyurmuştur.

Kasım b. Muhammed'in Hz Aişe'nin halasından işittiğini söylediği rivayette ise Hz. Peygamber, "sizden birisi bir vazife üslendiğinde Allah onun hayrını murad ederse ona salih bir yardımcı verir. Unuttuğunda ona hatırlatır, hatırladığında ona yardım eder"¹¹ buyurmuştur

1. Sonuç olarak, istişare ile ilgili olarak Kavli Sünnet kapsamında ele aldığımız rivayetleri değerlendirdiğimizde;
2. İstişarenin öneminin belirtildiği rivayetlerde, şûra, meşveret, müşavere, istişare kavramlarının kullanıldığı görülmüştür. Bu kavramlara yük-

9 Suyuti, *ed-Dürü'l-Mensur*, X, 6 el-Müttekî el-Hindî,Alauddin ali ibn Husameddin, *Kenzu'l-Ummal fi Süneni'l-Efal ve'l-Ekvâl*, (h.ö.975) Tahk. Bekrî Hayyanî, Saffet es-Sekâ, Müessesetür-Risale, 1981, II 340, ibn Abdilber, bu hadisin İmam Malik'e ait olduğu bilinmiyor, senedindeki ravilerin de onun ravileri olmadığını ifade ederek hadisin zayıf olduğunu belirtiyor. El-Müttaki el-Hindi, a.e.a.yer.

10 El- Beyhaki, a.g.e. X,111

11 El-Beyhaki, X,111

nen anlam da ‘bir konuda bir görüşle yetinmemek, ehil kimselerin görüşlerine müracaat ederek karar vermek’ şeklindedir

3. Fe izâ azemte ifadesinden önce geçen müşavere emrinin (veşâvirhum fi'l-emr, Al-i İmran 3/15) birilerinin görüşlerine müracaat etmek anlamına geldiğini, özellikle Uhud harbi sonrasında Hz. Peygamberden ashabıyla müşavere'ye devam etmesinin istendiği bilinmektedir.¹² Bu emirden sonra gelen ‘azm’in ise, müşavere sonucuna tabi olmak olduğunu Hz. Peygamber açıklar. Dolayısıyla burada ifade edilen müşavere yine terim anlamını kapsamaktadır.
4. Bu madde de incelenen rivayetlerde kendisiyle istişare edilmek istenen kişi (müsteşar) de bulunması gereken vasıflar ifade edilirken rivayetlerde istişarenin nasihat formunda (birinin aklından/görüşünden istifade etme) olduğunu daha ziyade ikili (müsteşar-müsteşir) olarak cereyan ettiğini söyleyebiliriz. Temiz bir niyetle istişare etmek istenen kişinin doğruya yönlendirilmesi gerektiği belirtilirken, aksi halde o şahsa ihanet etmek anlamına geleceği vurgulanmıştır. Bu rivayetlerde belirtilen istişare Kur'an'ın Şûra 42/38. ayette ifade ettiği ‘sosyal hayatta istişareye örnek gösterilebilir.

Bu maddede nakledilen rivayetlerde toplumu yönetmekle sorumlu kişiler veya toplumun sorunlarını çözmekle mükellef kişilerin, Kur'an ve Sünnet'te çözüm için delil bulamadıklarında sorunu ehil kişilerle istişare yaparak çözmeleri gerektiği üzerinde durulur. Yine söz konusu edilen istişarenin özel bir anlam ifade etmek için kullanılmadığını belirtelim.

b-Fiili Sünnet'te istişare (İlk Dönem Uygulamaları)

Hz Peygamber Ebu Hureyre'nin ifade ettiği gibi ¹³ ashabıyla çok istişare eden bir Peygamberdi. Hz. Peygamber'in çok istişare yapmasıyla ilgili olarak çok yorum yapılmıştır. Biz şimdi bu yorumlardan ziyade olayı bizlere nakleden rivayetleri incelemek ve Hz. Peygamber'in şûra algısını fiili örneklerden hareketle tesbit etmek istiyoruz. İlk Örneğimiz, Bedir Savaşı şûralarıdır.

1. Bedir savaşı örneği:

Kaynakların bize verdiği bilgilere göre Hz. Peygamber Bedir gazvesi sebebiyle ashabıyla üç defa ashabıyla müşavere yapmıştır. Birincisi Bedir kuyuları

12 Er-Razi, *Tefsir-u Kebir*, I , 1291; Taberi, Muhammed ibn Cerir (224-310), *Camiu'l-Beyan*, Tah. Ahmet Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risale, 2000, VII, 344,

13 El-Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed ibn el-Huseyn ibn Ali, *Sünenü'l-Kübra ve Fî Zeylihi el-Cevheru'n-Nakıyyu*, el-Cevheru'n-Nakıyyu'nun müellifi, Alauddin Ali ibn Osman el-Mardîni, Meclis-ü dairati'l-Mearifi'n-Nizamiyyeti'l-Kâineti fi'l-Hindi, Haydarabad, V, 47,

civarından geçmekte olan Kureyş kervanlarına saldırıp/saldırmama konusuna da-
irdir.¹⁴ Kureyşliler tarafından Kervan emniyete alındığında durumun seyri de-
ğişmiş, kervandan mallarını almak için yola çıkan müslümanlar savaşa yüzyüze
kalmışlardır. İşte bu esnada Allah Resûl'ü ashabının savaşa gönüllü olup olma-
dıklarını öğrenmek, bağlılıklarını ölçmek için onlarla ilk müşaveresini yapmış-
tır- ikincisi ise savaş esnasında mevzi seçimi hakkındadır.¹⁵ Üçüncüsü de Bedir
esirlerine dairdir.

a) Savaşın evvelinde yapılan istişare:

Resulullah ashabıyla kureyş kervanlarının yolunu kesip Mekke'deki el ko-
nulan mallarını geri almak için harekete geçtiğinde Bedir'e henüz varmamışken
kureyşin kervanı korumak için yola çıktığı haberi gelir. Resulullah ve beraberin-
dekiler Şam'dan gelecek kervanı ele geçirmek için acele ediyorlardı, Ebu Süf-
yan müslümanların niyetinden haberdar olunca Bedir'den vazgeçip sahil yolunu
tercih etti ve kervanı güvenceye kavuşturdu. Kureyş, kervanlarının emniyette
olduğunu öğrendi, ancak geri dönmekten vazgeçtiler ve Bedir'e ulaşmaya yemin
ettiler. Hz Peygamber de hemen ashabıyla müşavere yaptı. Muhacirlerden Ebube-
kir, Ömer ve Mikdad bin Amr söz aldılar ve güzel sözler söylediler. Nebi s. onları
hayra davet etti, fakat sözlerini bitirmedi, "*esiru aleyye eyühen-nas*" buyurarak
Ensar'dan da görüş bildirmeleri beklentisi içindeydi. Çünkü Ensar'ın Resulullah'ı
kendi nefislerini, çocuklarını korur gibi koruyacaklarına dair sözleri vardı. Sad
bin Muaz kalktı ve Ensar adına ben cevap vereyim, zira sanki bizi istiyorsun ey
Allah'ın Resulu dedi. Nebi s. evet dedi. Sad, umulur ki sen aldığın bir vahiyle
yola çıktın, biz sana iman ettik ve seni tasdik ettik. Getirdiğin şeyin hak olduğuna
da şahit olduk. Biz sana işitmek ve itaat etmek üzere ahdimizi ve anlaşmamızı
sunduk. Artık dilediğini yap, seni hak olarak gönderene andolsun ki, bu denizi
bize sunsan ve sen ona cesaretle dalsan biz de seninle dalarız. Bizden bir kişi bile
geri kalmaz. Bizden dilediğinle ilişki kur dilediğinle ilişkini kes. Dilediğin kadar
malımızdan al. Malımızdan aldıkların bıraktıklarından bizler için daha hayırlıdır.
Nefsim elinde olana yemin ederim ki, ben bu yola asla girmezdim. Bunun hak-
kında da bilgi sahibi de değilim. Düşmanla karşılaşmayı kerih görmem. Biz harb
anında elbette sabırlıyızdır. Düşmanla karşılaşma anında söz doğrulandı. Umu-
lurki Allah bizden senin gözünü ağartacak kimseleri sana gösterir. Artık Allah'ın
bereketi üzerine yürü. Sa'd'ın sözlerine Resulullah s. sevindi. Yüzünde güneş
doğdu. Sonra kavme şöyle seslendi: " Yürüyünüz ve müjdeleyiniz, muhakkak ki

14 İbn Hişam, Abdü'l-Melik (h.ö213), *es-Siratün-Nebeviyye*, Tah.Taha Abdurrauf Sa'd,
Daru'l-Cil, Beyrut, 1411

15 el-Hakemi, Hafız ibn Muhammed Abdillah, *Merviyyatü Gazveti Hudeybiye*,
Cem', Tahric , Dirase, Matabiu Camiat-i İslamiyye, el-Medinetü'l- Münnevvera
el- Memleket-ü Arabiyytü's-Suuudiyye, 1406, I, 276

bana Allah iki taifeden birisini vaat etti. Fakat ben şu anda kavmin kaynaklarına bakıyorum...”¹⁶

Makrizi'nin naklettiği bir rivayette Sad bin Muaz şöyle söyler:

“ Biz öyle bir kavmin halefiyiz ki, seni sevmede onlardan daha şiddetli değiliz, sana itaat etmede onlardan daha itaatkar değiliz. Onlarda cihat hususunda müthiş bir arzu ve istek var. Bilselerdi ki Resulullah düşmanla karşılaşacak asla arkada kalmazlardı. Onlar düşmanla karşılaşmanın daha sonra olacağını, şu an develerin bakımının yapıldığını, nebinin çadırı için uğraşıldığını zannediyorlardı. Eğer Allah bizi aziz kılar düşmana karşı muzaffer ederse, işte sevdiğimiz budur. Diğeri olursa sen devene oturursun ve arkadan bize katılırsın dedi. Nebi, Allah hayırlı olanı versin diye dua etti. Yine Sa'd'a Allah bundan daha iyisiyle hükmetsin ey Muaz dedi. Sad müşavereden ayrıldığında “siru ala bereketillah..”buyurdu.¹⁷

Resulullah s. savaş alanında ashabıyla yaptığı istişare müslümanların imanlarını, inançlarının sağlamlığını denemek, savaş için kabiliyetlerinin ölçüsünü görmek ve Allah yolunda olanlara katlanıp katlamayacaklarını sınamak içindi.¹⁸ Her birisi bu imtihanı başarıyla verdiler. Müşaverenin umumiyetle herkesi ilgilendirmesi sebebiyle müşavere de herkesin katılımıyla, ancak temsilciler aracılığıyla gerçekleşmişti. Müşaverenin sonucunda herkesin sonuna kadar savaşacaklarına ve bağlılıklarına dair görüşler alındığında savaş kararı ortaya çıktı ve uygulamaya geçildi.

Fakat savaşta konuşulacak yerin tesbiti konusunda tecrübeli olanlardan ve Bedir kuyularını iyi bilen birisi olan Hubab'ın itirazı hemen dikkate alınmış, onun tavsiye ettiği yer tercih edilmiş, Allah Resulü kendi görüşünde ısrarcı olmamıştı.

b) Savaş öncesi konum belirleme için yapılan ikinci istişare

Resulullah muharibler için savaş esnasında bulunulacak bir mevkiyi ihtar etti. Hubab ibn Münzir kalktı ve Ya Resulallah o yer Allah'ın seni yerleştiği bir yer mi yoksa rey ve taktik gereği takdiriniz mi? diye sordu. Resulullah, bilakis kendi görüşüm ve takdirim gereğidir, dedi. Hubab, burası mevzi için uygun değildir. Bizimle müşriklerin en yakınındaki suya gel. Çünkü ben orayı ve kuyuyu iyi bilirim. Orada suyu tatlı olan kuyular var. Ve suyu da boldur, kurumaz.

16 İbn Hişam, *Siratü'n-Nebi*, II,254.; el- Cevzi, İbn Kayyim, *Zâdü'l-Mead fi Hedy-i Hayri'l-İbad*, III,171-173; El-Gamidi, *Fıkhuş-Şura*, 125 ; Beyhaki, *Sünenü'l-Kübra*, X,109

17 El-Makrizi, *İmtau'l-Esma*, I, 175, Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, III, 105; Muhammed Hamidullah , *İslam Peygamberi*, Beyan Yay. İst. 2004, 192, Vakıdî (h.ö.207), Kitabu'l-Megazi, Tah. Marsdan Cons,Alemü'l- Kütüp, Beyrut, I,49

18 Hasan Ziyauddin, *Eş-Şura fi davi'l-Kur'an ve's-Sünne*, Daru'l-Buhus Li'd-Diraseti'l-İslamiyye, 2001, 68

Sonra kuyunun üzerine bir havuz yapalım, su kaplarımızı içine bırakalım. Hem suyumuzu içeriz, hem savaşıyoruz. Kuyulardan kalanlarını da kapatırız. Resulullah s. doğru görüşe işaret ettin ey Hubab dedi.¹⁹ Resulullah, muhariblerle beraber Bedir kuyularına indi. Hz. Peygamber, geceyi bir hurma kütüğünde dua ederek sabahladı. Ramazan'ın on yedinci gecesi Cuma gecesi idi. Hubab'ın işaret ettiği şeyler yapıldı.²⁰

Savaş için ikinci görüşme, tavsiye nitelikli, işin ehlerinden gelen bir itirazı değerlendirilmek şeklinde olmuştur. Hubab'ın görüşüne Allah Resulü ve ashab katılmasaydı, uygulanmayabilirdi. Ancak bölgeyi çok iyi bilen birisi olması sebebiyle görüşü kabul edilmiş ve hemen uygulanmıştır.

c) Bedir esirleri hakkında

Yine Bedir günü esirlerin akıbeti konusunda kendi adetine (Sünnet'ine) uygun olarak ashabından ileri gelenlerle istişare yaptığını²¹ İbn Abbas nakleder. Hz. Peygamber esirler hakkında ne düşündüğünü Hz. Ebubekir'e sormuş, o da görüşünü şöyle açıklamıştır:

“Ya Resulallah bunların (savaş esirleri) her biri senin amca oğulların, aşıretinin çocuklarıdır. Bu sebeble ben kendilerinden fidye almanız taraftarıyım. Bu sayede müşriklere karşı kuvvet kazanmış oluruz. Allah'da bir gün onların İslam'la hidayet bulmalarını sağlar ve Müslümanlara yardımcı güç oluverirler. Hz. Ömer'e sorduğunda ise, Hz. Ebubekir'in düşündüğünden farklı bir şey düşünmediğini ifade etmiş ancak küfrün önderleri ve cesurları olmaları sebebiyle boyunlarının vurulmasını önermiştir. Resulullah Hz. Ebubekir'in görüşünü benimsedi. Ve onlardan fidye alınmasına karar verdi.²²

19 İbn Hişam (h.213), *Siratü'n-Nebeviyyeti li- ibn Hişam*, Tah. Taha Abdurrauf sa'd, Dar'ul-Cil, Beyrut,1411 III,168, Tirmizi, *Camii's-Sahih* (Sünen), Kitabü'l-Cihad, Babu Ma cae fi'l- Meşveret, IV, 213

20 İbn Hişam, *Siratü ibn Hişam*, II, 202, Makrizi, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Ali b. Abdülkadir, *İmtaul-Esma'*, Tahkik ve Talik, Muhammed Abdülhamid en-Nemisi, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, I, 77

21 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Beyan Yay. İst. 2004, 192

22 Beyhaki Müslim'in Sahih'inde İkrime bin Ammar'ın hadisinden tahrir ettiği rivayeti nakleder. Bkz. Beyhaki, Sünenü'l-Kübra, X, 109, Bedir esirleri konusunu dini bir konu gibi değerlendiren bazı düşünürler, Hz Peygamberin bu konuda ashabıyla müşavere yapmasından hareketle, dini konularda da müşavere yapılabileceğini belirtmişlerdir. Müşavereyi sadece dünyevi işlere hasreden de olmuştur. Dolayısıyla bu iki görüş de aşırıdır. Doğru olan ise hakkında nass bulunmayan konularda, dini mahiyette de olsa müşavereyi yapılabilmektedir. Hz Peygamber esirler konusunda her hangi bir nass bulunmadığından dolayı ashabıyla istişare yapmış, son kararı müşavereye bırakmıştır. Bu hadiseden hareketle bazı usul bilginleri Hz. Peygamberin de bazen rey ve içtihadında yanılabilirliğini söylemişlerdir. Bk. Söylemez, Abidin, *Şürâ ve Resulullahın Müşaveresi*, 177

Bedir savaşı çerçevesinde yapılan müşavereleeri değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşırız:

Toplumun tamamını ilgilendiren ve de varlık/yokluk mücadelesi gibi değerlendirilebilecek olan savaşın ashab tarafından onaylandığından emin olmak için, nabız yoklama mahiyetinde onların görüşlerine müracaat edildiği görülmüştür.²³ Çünkü O Peygamber olmasının yanında savaşlarda askerlerini sevk ve idare eden, onların psikolojilerini vereceği kararlarda dikkate alan bir komutandır.

Bedir'de uygun mevzilerin seçimi konusunda itiraz eden sahabenin görüşlerine değer verip gereğini uygulaması, ehil kişilerle istişarenin önemini ifade eden bir yaklaşımdır. Savaş esirlerine ne yapılacağı konusunda da henüz herhangi bir nass yokken ashabıyla müşavere yapması, bir komutanın sergilemesi gereken yerinde bir tavidir. Bu üç müşavere şekli şûra'nın mahiyetini farklı değerlendirmeye imkan vermeyecek şekilde klasik şûra tanımına uyacak niteliktedir.

2. İstışari kararlara saygı örneği

Hız. Peygamber, kendisi istişareye önem verirken, başkasının istişare ile verdiği kararlara uygulama noktasında da saygılı olmuştur. Abdurrahman bin Ganem'den nakledilen bir rivayette Resulullah'ın Beni Kurayza oğulları ziyaretine Sa'd bin Ubadenin hediye ettiği kübbeyle gitmesinin daha iyi olacağına karar veren Ebubekir ve Ömer'e Hız. Peygamber'in olumlu cevap verdiği "Ve Allah'a yemin ederim ki şayet siz ikiniz benimle ilgili bir şey üzerinde ittifak etseniz ben meşveret hususunda ebediyen size muhalefet etmem buyurduğum²⁴ ifade edilir.

İstışare kararlara saygı bağlamında hatırlanması gereken en önemli örnek Uhud savaşı öncesinde yapılan müşavere neticesine kendi görüşünün aksine bir görüş olmasına rağmen karşı gelmemesi gösterilmelidir. Ashabın Bedir'e katılmayan gençleri, hata yaptıklarını, Allah Resulü'nü kendi arzularını istikametinde zorladıklarını hissettiklerinde özür dilemişler, ancak Hız Peygamber azimle müşavere kararını uygulamayı tercih ederek istişare sonucuna saygısını göstermiştir.

3. Uhud savaşı örneği

Bedir'in intikamını almak isteyen müşriklerin Uhud dağı yakınlarına kadar yaklaştığını haber alan Hız Peygamber hemen ashabıyla istişare etti. Ashabın

23 Buradaki şûra, Neml süresinde anlatılan Belkıs'ın danışmanlarıyla yaptığı istişareye benzemektedir. Bk.Neml 27/32

24 Es-Suyuti, Ebubekir, *el-Hasaisü'l-Kübra*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, II, 346, el-Halebi (975-1044), Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1400, II, 448, Ali ibn Burhanneddin, *es-Siratü'l-Halebiyye fi Sirati'l-Emini'l-Me'mun*, el-Hindi, Müttaki, *Kenz*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, XXXV, 317

büyükleri müdâfaa-savunma savaşı yapılmasını tavsiye ettiler.²⁵Kadınlar ve çocuklar kalelerin yüksek yerlerinde korunacaklar ve oradan savaşıacaklar, erkekler ise geçit bölgelerini muhafaza edeceklerdi. Ve Medine de birbirine kenetlenmiş binalarla çevrili idi. Bu haliyle korunaklı idi. Nebi as. da bu bu görüşe meyilli idi. Fakat şehadeti özleyen bazı hamasi gençler ki Bedir’de muharebe şerefinden mahrum olmuşlardı, düşmana karşı çıkılmasını talep ettiler ve de ısrarcı oldular. Resulullah sa. Cuma günü ikinci namazını kıldığında insanları cihada ve hazırlık yapmaya teşvik etti. Fakat iki görüşten hangisini seçtiğini ashab bilmiyordu. Ebubekir ve Ömer ve insanlar birlikte saf olmuş vaziyette Resulullah’ın kararını bekliyordu. Nebi as. zırhını giymiş bir şekilde karşılarına çıktı. Ashabdan bazıları ya Resulallah seni çıkmaya zorlamış olabiliriz. Sen kendin için uygun olanı yap dediler. Resulullah s. “Ben sizi şu görüşe davet ettim ancak siz yüz çevirdiniz. Bir Peygamber’e zırhını giydiğinde onunla düşmanları arasında hüküm verilmeye kadar çıkarması uygun değildir. Sonra da size emrettiğim şeye bakınız ve ona tabi olunuz, Allah’ın ismiyle yerine getiriniz. Sabrederseniz, zafer sizindir”²⁶ buyurdu.

Allah Resulü s. Uhud savaşı hakkında ashabıyla müşavere yaptığında onların çoğunluğunun Medine dışında, savaş meydanında çarpışmaya istekli olduğunu görmüş, kendi görüşü olan Medine’de savunma savaşı yapma düşüncesinden vazgeçmişti. Allah Resulü’nün ashabıyla yaptığı müşavere bir nevi nabız yoklama, meyillerini ölçme ve ona göre karar verme amacını taşıyordu. Yapılan müşavere neticesinde çoğunluğun kararı dikkate alınmış ve meşveret kararı bizzat Hz. Peygamber tarafından uygulamaya konulmuştur. Savaştan sonra da Ali İmran 3/158. ayette belirtildiği üzere, savaştan dönen ve de savaştaki yenilgiden payı olduğunu düşünen, ruh dünyalarında tahribat oluşan ashab ile müşavere yapılması, onların affedilmesi, gönüllerinin alınması istenmiştir. Savaş sonrası yapılması istenen müşavere ile bir anlamda ashab ile Hz. Peygamber arasındaki yıkılmak üzere olan köprülerin tamir edilmesi, kopan iletişimin tekrar tesis edilmesi amaçlanmıştır.

25 Hz. Peygamber, ilk kez burada İbn Selul ile de istişare yaptı. İbn Selul Medinede kalma düşüncesini savundu, fakat Süddi’den nakledilen rivayette İbn Selul’un şehir dışına çıkılmasını savunduğu ifade edilmiştir. Bu durum Resulullah’ı da şartlandırmıştır, ayrıntılı bilgi için bkz.Taberi, *Tarihu'l-Umem Vel-Muluk*, II, 58-60, Darul Kutubil İlmiye, Beyrut, 1407; Abdulah ibn Übey ve arkadaşlarıyla istişare etmenin şu neticeleri olabilir. Onların durumlarını ve samimiyetlerini ortaya çıkarmak, böylece İslam’a karşı ya muhlis olurlar veya nifakları ziyadeleşir. Ve gelecekte de öne sürecekleri bahanelerin önü tıkanmış olur. İbn Aşur, *Et-Tahrir, Vet-Tenvir*, II, 361

26 Taberi, *Tarihu Taberi*, II, 58-60 ; İbn Hacer El- Askalani, *Fethu'l-Bari, Bi Şerhi Sahihi'l-Buhari*, Kitabu'l-İ'tisam, XV,282-83, 28. Bab, Buhari, *Camius-Sahih'i'l-Muhtasar*, Tahkik: Musatafa Dib El-Bega, Daru-İbn Kesir, Yemame, Beyrut, 1987, VI, 2681

Dolayısıyla Bedir ve Uhud savaşlarında yapılan müşavereler, görüş alış-ve-rişi olmalarının yanında ashabın moral değerlerini yükselten önemli bir unsur olmuştur.

4. Hendek savaşı örneği

a) Hendek kazılması hakkında istişare

Yahudilerden bir grup, Hz Peygamber'e karşı şavaş açmayı ve onu ortadan kaldırmayı planlamış, bu planlarına Yahudi kabilelerini ve Mekke'li müşrikleri de dahil etmek istemişlerdir. Mekke'li müşriklerle görüşmek için Mekke'ye gelmişler, onları Hz Muhammed ve ashabıyla savaşmaya çağırılmışlar, amaçlarının Müslümanların kökünü kazımak ve tamamen yok etmek olduğunu ifade etmişlerdir. Müşrikler, onlara ehli kitap oldukları için Kureyş'in Hz Muhammed ve o'nun dini hakkındaki düşüncelerini kabul edip etmediklerini sormuşlar, onlar da hakka daha yakın olanın Kureyş'liler olduğunu, dinlerinin Hz Muhammed'in dininden daha hayırlı olduğunu söyleyerek onlarla aynı fikirde olduklarını söylemişlerdir. Kureyş bu daveti kabul etmiştir. Sonra aynı grup Gatafan Yahudilerini davet etmiş, Kureyş'in de kendileriyle beraber olduğunu ifade etmiş, onları da ikna etmişlerdir. Birlikte karar alan bu guruplar harekete geçmişlerdir. Onların haberini alan Peygamber a. hemen ashabıyla Medine'de müdafaa savaşı veya Medine dışında düşmanı karşılamak şeklinde iki alternatifini görüşmek üzere istişare yapmışlardır.²⁷

Selman el Farisi Medine'nin çevresine hendek kazılmasını teklif etmiş, kendi kavmi olan Farisilerin bu metoddan istifade ettiğini, muhasara edildiklerinde şehrin etrafına hendek kazdıklarını söylemiştir. Selman'ın bu görüşü isabetli bulunmuş, Allah Resulü tarafından hendek kazılmasını emredilmiş, kendisi de hendeğin kazılmasında bizzat çalışmıştır. Bir savaş stratejisi olarak Hendeğin kazılması, meşveret sonucu gündeme gelmiştir.²⁸Hendek fikri savaş tecrübelerinin bir meyvesidir. Farisilerin kullandığı bu savaş usulü isabetli bir yöntem olarak görülmüş ve uygulatılmıştır. Bu savaşta da görüldüğü üzere savaş konusunda özel bilgi ve becerisi olanlardan istişare ile istifade edilmiştir.

b) Hendek Gazvesi esnasında istişare

Allah Resulü, Hendek muhasarası esnasında, Medineli bazı Yahudi kabileleriyle Medine'nin hurma hasılatının üçte biri karşılığında müşriklerle birlikte olmaktan vazgeçmeleri konusunda anlaşma yapılabileceğini ashabtan bazılarıyla istişare etmek istedi. Evs ve Hazrecin iki önemli temsilcisi olan Sad b. Muaz

27 İbn Hişam, *Siret*, III, 170

28 Taberi, *Tarihul Umem Vel Muluk*, II, 90-91 İbn hacet, *Fethu'l-Bari*, VIII, 395

ve Sa'd b.Übade, bu teklife karşı çıktılar, onlara verecek şeyimiz, sadece kılıçlarımızdır dediler ve tekliften vazgeçildi.²⁹Hz.Peygamber'in makul gördüğü bir fikre sahabeden bazılarının karşı çıkması ve bu görüşten vazgeçilmesi, Hz. Peygamber'in sabit fikirli bir peygamber olmadığını, başkalarının görüşlerine değer verdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

5. Hudeybiye örneği

Hudeybiyede Hz. Peygamber'in iki istişaresi olmuştur. Birisi ashabıyla diğeri eşi Ümmü Seleme ile. İkinci istişaresi diğerlerinden muhteva yönünden değil, kendisiyle istişare edilen kimse yönüyle farklıdır. Çünkü bu defa kendisine danışılan kimse bir kadındır. Yani mü'minlerin anneleri olan Ümmü Seleme'dir.

Hz Peygamber umre ziyaretinde bulunmak üzere Mekke'ye çıkmayı ashabıyla istişare etmiş ve umre için çıkış kararı verilmişti.³⁰ Eğer Kureyş engellemeye kalkarsa onlarla savaşılacaktı. Fakat Allah Teala onlar için hayırlı olanı istedi. Uzun bir görüşmenin ardından Kureyş ve Hz Muhammed s. arasında sulh yapıldı. Bu müslümanlar hakkında hayırlı oldu. Allah Teala Yakın bir fethi de müjdeledi. Sahabe Kureyş'in engellemesinden o yıl umre yapılmadan geri dönülmesinden, ancak gelecek yıl umre yapılabilmesi üzerine taraflar arasında gerçekleşen anlaşma maddelerinden etkilenmişti.

Hz Peygamber'in kurbanını kesmesi, başını traş etmesi veya saçını kısaltması gerekiyordu. Resulullah ashabına emrettiğinde ve bu emrini üç defa tekrar etmiş olmasına rağmen hiç kimse emri yerine getirmedi. Bu durum Resul'e sa. ağır geldi. Hemen Ümmü Seleme'nin yanına geldi, karşılaştığı durumu anlattı. Ümmü Seleme ya Resulullah onları kınama, onlar sulh işi hususunda büyük bir meşakkat altına girdiler, onların fetih olmaksızın dönmeleri onlara ağır gelmiştir. Sonra Ümmü Seleme Hz Peygambere sahabenin yanına çıkmasını hiç kimseyle konuşmadan kurbanını kesmesini ve başını traş etmesini işaret etti. Resulullah aynen dediğini yaptı. Resulullah'ı gören sahabeler de kurbanlarını kestiler, birbirlerini traş ettiler. Üzüntüden neredeyse birbirlerini katledeceklerdi.³¹

29 es-Sanâni, Abdürrezzak İbn Hümam, *Musannef-ü Abdürrezzak*, Tah. Habiburrahman el-A'zamî, Mektebetü'l-İslamî, Beyrut, 1403, 1972, V, 368

30 es-Sanâni, *Musannef-ü Abdürrezzak*, V, 330

31 Taberi, a.e, II,124 (Mervan b. Hakem'in Hudeybiye kıssası hakkındaki rivayeti), Gami-di, Hz Peygamber'in Ümmü Seleme ile müşaveresinin kadının mecliste vekil veya şura meclisinde erkekler arasında üye olabileceğine delil olmayacağı görüşündedir. Fakat kadından sadır olmuş semereli bir görüşün Ümmü Seleme örneğinde olduğu gibi, baş ve göz üstünde yeri vardır. İstişare edilerek görüşü alınmalıdır. Bkz. *Fikhu's-Şura*, 132 Biz Gâmidî'nin görüşüne katılmıyoruz. Meclis görüşlerin paylaşıldığı, halkın temsil edildiği yerdir. Eğer bir kadın toplumu için faydalı görüşler sunabileceğine inanıyorsa, toplum da bunu kabullenmişse kadının mecliste temsilini engelleyecek hiçbir sebep yok demektir.

Hudeybiye Gazvesinin ilk istişaresi savaşlarda gerçekleşen şuranın benzeridir. Hz Peygamberin Ümmü Seleme ile yaptığı istişare ilginçtir. Bu istişare öncesinde ashabın durumu istişare yapmaya elverişli değildir. Çünkü büyük bir beklenti ile çıktıkları umre ziyaretini yapamadan geri dönmeleri söz konusudur. Bir de zahiri yönüyle tahammülü zor bir anlaşma imzalanmıştır. İşte böyle bir buhran esnasında Hz. Peygamberin çağrılarına bile kulak veremeyen ashab, müşavere yapabilecek akıl duruluğuna o anda sahip değildi. Ümmü Seleme bu ağır psikolojik durumdan çıkışta adeta emniyet sübabı oldu. Sunduğu görüş Hz. Peygamber tarafından uyguladığında hemen sonuç alınmıştır. Ümmü Seleme istişare esnasında ruhsal dinginliği ve akıl duruluğuyla adeta Hz. Peygambere rehberlik ve danışmanlık yapmıştır.

Diğer bir hususta, kesin bir delille sabit olmuş bu olay, Resulullah'ın toplumu ilgilendiren bir meselede Ümmü Seleme ile istişare yapması, ümmetin kadına bakış açısını değiştirmede önemli bir katkı sağlayacak, kadını değersiz bir varlık gibi tanımlayan rivayetlerin sağlamlığı konusunda da tekrar düşünme fırsatı sunacaktır.

6. İfk hadisesi örneği

İfk hadisesi zuhur ettiğinde Hz Aişe için söylenen iftiralar sebebiyle Resulullah ciddi manada rahatsız olmuştu. Olayın ayrıntılarını öğrenmek için güvendiği kimselerle istişare yapıyordu. Bu manada önemli iki kişi ile yani Ali ibni Ebi talib ve Üsame bin Zeyd ile de istişare yaptı. Onların istişareleri Hz Aişe'nin ifadeleriyle şöyle cereyan etti:

“Resulullah Ali ibn Ebi Talip ve Üsame ibni Zeydi yanına çağırılmıştı. Vahiy gecikince ehli ile iftirakı hususunda bunlarla istişare etmişti. Üsame, ehli beyt için nefsinde bilip gönlünde beslediği muhabbeti Resul-ü Ekrem'e tavsiye ve işaret etti de: Ya Resulallah, zevcat-ı tahiratınız iffetli ve zatınıza layık ehlinizdir. Biz Aişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz, dedi.

Ali bin Ebi Talibe gelince o da :

Ya Resulallah! Allah cc. sana dünyayı dar etmemiştir. Aişe'den başka kadın yoktur. Mamafih Aişe'nin cariyesi Berire'ye de sorunuz. O doğrusunu size söyler demişti. Resulullah Beriye'yi çağırıp :

Ey Berire hanımında sana şüphe veren bir şey gördün mü? Diye sordu. Berire:

“Hayır Ya Resulallah , görmedim. Sizi hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki ben hanımımın asla ayıp olarak sadır olmuş şundan büyük bir şey görmedim. Aişe henüz küçük yaşta idi. Hamur yağururken uyurdu da evin besini koyunu getir, hamuru yedi demiş.³²

32 Zebidi, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi*, Ter. Kamil Miras, İfk Hadisesi, Dib Yay, Ank,1987, VIII, 84

Diğer istişare mescidde gerçekleşmiştir. Peygamber a. insanları mescide topladı, onlara hitap etti. Allah'a hamd ve sena ile sözlerine başladı. Şöyle devam etti. "Aileme söven, iftira eden topluluk hakkında görüşünüz nedir? Ben ailem hakkında asla kötü bir şey işitmedim." Bu genel istişarede Evs ve Hazrec kabilelerinin önderleri Hz Peygamber'e yardım edeceklerine dair kalkıp konuşmuşlar ise de aralarında sürtüşme meydana gelmiş, Resulullah hemen minberden inmiş ve iki tarafı da yatıştırmıştır. Artık Peygamber a. için müminlerin annesi Hz Aişe'nin beraatini müjdeleyecek vahyi beklemekten başka çare kalmamıştır.

Bunun üzerine Resulullah vahyin gelmesini beklemiş, nihayet müfterilere celde cezasını uygun gören vahiy gelmiş ve Nebi a. bir daha onların aralarındaki tartışmalara yönelmemiştir.³³

İfk hadisesi sebebiyle Hz Peygamber birkaç kişiyle özel istişare, bir de toplumun görüşünü almak üzere mescidde toplu istişare yapmıştır. Kişilerle özel istişaresinde kendisini tamamen rahatlatacak bir sonuca ulaşamamıştır. Toplum ile şurasının da verimli geçtiği söylenemez. Neticede Hz. Aişe'yi bir süreliğine ailesinin yanına göndermek durumunda kalmıştır. Olayı aydınlatacak vahyi beklemenin en doğru karar olduğu ortaya çıkmıştır.

İstişare, mahiyetini bilmediğimiz bir konuda fikir danışmak, ortaya konulan fikirlerden en uygun olanı benimsemek ve uygulamak, sonucunu da Allah'a bırakmak yani tevekkül etmek ise bu olay neticesinde yapılan istişarelerde ortaya net bir görüş koyulamaması, çözümün insan iradesini aşan bir durum haline gelmesindedir. Ortada hadise ile ilgili kesin ve sağlam bilgiye dayanan bir görüş olmadığı için istişare ile belirtilen görüşler yeterli olmamıştır. Hz. Peygamber de vahyi beklemenin en doğru düşünce olduğuna inanmış, Hz. Aişe'nin iffetini tescilleyen vahiyle rahatlamıştır. Bu hadiseden ötürü Allah Resülü'nün istişarelerinin fayda vermediğini düşünmek hatalı olacaktır. Çünkü istişare ettiği kimselerden menfi anlamda görüş beyan eden olmamıştır. Bunun Hz. Peygamber'i kısmen de olsa rahatlattığı düşünülebilir. Yani İstişare her halükarda faydadan hâli olmayan bir durumdur.

Netice olarak Allah Resülü'nün hayatında dönüm noktası sayılabilecek olaylar karşısında sergilediği tavrın belirleyici unsuru olan şûra ile ilgili algılamalarını O'nun müşaverelerinden elde ettiğimiz veriler ışığında şöyle sıralayabiliriz.

1. Savaş gibi toplumu ilgilendiren sorunlarla ilgili istişarelerde çoğunluğun görüşünü uygulamaya özen göstermiştir.
2. Savaş gibi toplumun tamamını etkileyen durumlarda alanın mütehassısı olan kişilerin mantıklı görüşlerini derhal uygulamaya koymuştur.
3. Hiçbir zaman İstişare yapmaksızın kendi görüşünü dayatarak iş yapmamıştır.

33 İbn Hacer, *Fethul-Bari*, Kitabal-İtisam, XV, 283

4. Hakkında nass bulunmayan dini bir konuda da istişare yapmış, insiyatifi büyük oranda müşavere heyetine bırakmıştır.
5. Umuma ait meselelerde istişareyi heyetlerin temsilcileri vasıtasıyla yapmıştır. Sadece İfk hadisesinde mescidde toplu halde görüş almak istemiş, kargaşa ve curcuna oluşmuş, derhal minberden inerek müşavereyi sonlandırmıştır.
6. Ailevi meseleler de dahi güvendiği kişilerle istişare yapmış, yalnız karar vermemiş, peşin hükümde bulunmamış, müşaverelelerinde vicdanen rahat olmadığı sonuçları aldığıında nihai hükmün verilmesi konusunda vahyi beklemiştir.
7. Eşlerinin görüşlerini almaktan çekinmemiş, onların mantıklı fikirlerini uygulamaktan geri durmamıştır.

Hız Peygamberin sünnetinde, istişare, şura, meşveret, müşavere kavramlarının kullanılma durumlarına baktığımızda bu kavramlardan şura, meşveret ve müşavere'nin genel mahiyette, umuma ait meselelerin görüşüldüğü meclisler için kullanıldığını görmekteyiz.

Hız Peygamber dönemi meşveret meclislerini oluşturan heyetin, genellikle kabilelerin, ashabın, ileri gelenlerinden bazen de Hız Peygamber'in sürekli müşavere yaptığı az sayıdaki kişilerden oluştuğunu gördük. Savaş konularında ise meclisin kapsamı daha da genişletilmiş, askerlerin genel kanaatini almaya yönelik görüşmeler yapılmıştır.

Hız Peygamber döneminde de şekli şemali belirlenmiş, üyeleri belli olan, üye seçimleri yapılan bir meşveret sisteminden bahsedilemez. İhtiyaç anında ashabın ileri gelenleriyle oluşturulan pratik bir danışma durumu söz konusudur.

İstişare kavramının ise daha ziyade ikili görüşmelerde, ilim ve ahlak yönünden güvenilen kişilerin fikirlerini almaya yönelik olarak kullanıldığına şahid olduk. Birisinin nasihatinden istifade etmek için görüşüne müracaat etmek de istişare kavramıyla dile getirilmiştir. Bu istişare ile nasihatın birbirinden bağımsız durumlar olmadığı gerçeğini ifade ettiği anlamına gelir. Yani her istişare aynı zamanda bir nasihat olmaktadır. Hız Peygamber'in "danışan kişilerin doğruya yönlendirilmesi gerektiği, aksi halde kardeşe ihanet edilmiş olacağı" uyarısını yaptığı rivayet, istişarenin aynı zamanda nasihat olduğunun bir delilidir.

İstişare (şura, müşavere, meşveret) ehil kişilere müracaat edilerek yapılmalı, görüşmeden elde edilen sonuca da azmedilmelidir. Özellikle umumi konularda yapılan istişarelerin neticeleri mutlaka uygulanmalıdır. İkili ilişkilerde ise nasihat ön planda olduğu için istişare sonucuna boyun eğmenin tavsiye edildiği görülür.

Şimdi ise Hız Peygamber'in din ve ahlak eğitiminden en fazla istifade etme imkanını elde etmiş olan Raşid Halife'lerin hayatında istişare nasıl yer etmiş, Peygamber'in istişare anlayışı onların fikir ve düşünce dünyalarında nasıl makes bulmuş, idari icraatlarında yansımaları ne şekilde olmuş bunları incelemek istiyoruz.

HZ. PEYGAMBER'İN İSTİŞARE ANLAYIŞININ HULEFA-İ RAŞİDİN'İN HAYATINA YANSIMALARI (İstişare uygulamaları)

1. Hz. Ebubekir'in istişare algılaması

İlk Halife Hz. Ebubekir'in problemleri meselelerin çözümünde şûra'yı kullandığını, o döneme ait rivayetler ışığında görebiliyoruz. Kurumsal bir şûranın varlığından söz edilmemekle beraber, Ensar ve Muhacirden, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman b. Avf, Muaz b. Cebel, Ubey b. Ka'b ve Zeyd b. Sabit gibi rey ehli ve fıkıh ehli şahıslarla görüşmüş ve onların fetvalarından istifade ederek kararlar vermiştir.³⁴ Hatta bu şahıslardan bazılarını özellikle savaş gibi hallerde bile yanından ayırmamıştır.³⁵ Raşid Halifelerin yönetim anlayışlarında Kur'an ve Sünnet'e problem arz edilmeden meşveret arayışına gidilmediği, ortak bir kanaattir. Hz. Ebubekir'le alakalı olarak Beyhaki'nin naklettiği rivayet bunu açıklar. "Hz. Ebubekir kendisine bir iş getirildiğinde Allah'ın kitabına bakar, eğer orada bulursa onunla aralarında hükmeder, eğer Resulullah'ın sünnetinde bulursa onu uygular, onda da bulamazsa çıkar konuyla ilgili bir sünnet olup olmadığını müslümanlara sorar. Eğer sonuç alamazsa müslümanların önde gelenlerini, ve bilginlerini çağırır ve onlarla istişare ederdi."³⁶Bu anlayışın pratikte örneğini ise, babasından kalan mirası isteyen Hz. Fatıma'ya Hz. Ebubekir'in Peygamber'lerin miras bırakmayacağına dair hadisi okuyarak karşılık vermesidir.³⁷ Bu hadis açık ve net³⁸ olduğu için Hz. Ebubekir müşavere etmeyi gerekli görmemiştir.

Şimdi somut verilerden hareketle Hz. Ebubekir'in istişare anlayışını resmetmeye çalışmak istiyoruz. Ancak istişare uygulamalarını yansıtan rivayetler uzun olduğunda muhtevaları nakledilerek değerlendirmesi yapılacaktır.

Hz. Ebubekir'in istişare uygulamalarını aşağıdaki madde başlıkları altında değerlendirebiliriz.

a) Nass'ın var olduğu yer ve zamanlarda meşveretten uzak durması

Bu başlıkta karşımıza ilk çıkan uygulama, Hz. Peygamberin, vefatından sonra nereye defnedileceği hususudur. Ashab, görüş bildirmiş olmasına rağmen Hz.

34 el-Hindi, Müttaki, *Kenzül Ummal*, 5/627, Muhammed Said Ramazan El-Buti, "*eş-Şûrâ fil-İslam*", Halifeler Döneminde Şûrâ, 115, el Mecmeul- Mülki Li Buhusi Hadaratil-İslamiyyeti, Amman, 1989

35 Hz. Ebubekir, Üsâme ordusu hazırlanırken, Hz. Ömer'in yanında kalmasını Üsâme'den istemiş, O da müsaade etmiştir. Bk. Taberi, *Tarihu'r-Rusul*, 3-226, Taberi, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1407, II, 245

36 Beyhaki, *Sünen*, X, 114

37 Bu rivayet daha teferruatlı olarak İbn Sa'd'ın Tabakatında yer almaktadır. Bkz İbn Sa'd, *Tabakat*, II, 316; Taberi, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, II, 236

38 Bu rivayetten daha açık bir ifade de Ebu Hureyre tarafından nakledilmiştir: "“Bıraktığım şey dinar olarak bölüşülmez. Eşlerimin nafakasından, işçimin rızkından geriye kalan sadakadır.” Daha fazla bilgi için bk. Taberi, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, II, 236

Peygamberden “ hiçbir Nebi yoktur ki vefat ettiği yere defnedilmemiş olsun”³⁹ sözünü işittiğini söyleyerek, istişareye aldırılmadan hadisin gereğini yerine getirmişti.

Yine Üsame ordusunun irtidat eden Araplara yönlendirilmesi konusunda ısrar eden ashaba Hz. Peygamber’in takdir ettiği bir durum hakkında tasarrufta bulunamayacağını söyleyerek karşı çıkması, onun kararlarında nassa tabii olduğunu gösteren başka bir örnektir.⁴⁰

Hz. Peygamber’in kararlarına o vefat ettikten sonra bile uyma noktasında hassasiyet göstermiştir. Nassa tabii oluşunu bu zaviyeden gösteren örnek ise, Hz. Peygamber’in atadığı Üsame’nin yerine o genç olduğu için daha yaşlı ve tecrübeli birisinin geçmesini isteyen Hz. Ömer’e sert bir tavırla karşı çıkması ve bu talebi reddetmesidir.⁴¹

Hz. Ebubekir kendisine intikal eden fıkhi meselelerde de önce nass’a müracaat etmiştir. İmam Malik’in Muvatta’ında ninenin mirası ile ilgili nakledilen rivayette, Hz. Ebubekir’in önce nassın olmadığını düşünerek ninenin mirastan pay alamayacağını söylediği, ardından Mugire b. Şube’nin nineye altıda bir hisse verileceğine dair sunduğu delil ve bu delili tasdikleyen bir başka sahabenin olması sebebiyle bu karardan vazgeçerek ninenin payının verilmesini emrettiği⁴² ifade edilir.

Bir başka örnek ise, iki erkeğin aile hayatı yaşamasına dairdir. Halid b. Velid’in haber vermesi üzerine istişare etmek için ashabın ileri gelenlerini toplamış onlara görüşlerini sormuştur. Hz. Ali’nin de içinde bulunduğu grubun görüşlerinden sert bir cevap olmasına rağmen Hz. Alinin o şahısların yakılması yönündeki görüşünü kararına mesned yaparak Halid b. Velid’e kararını mektupla bildirmiştir.⁴³

Hz. Ebubekir, fıkıhla ilgili olan bu konuyu müşavere etmiş ve Hz. Ali’nin Lut kavmine kıyasen verdiği fetvayı dikkate alarak kararını bildirmiştir. Hz. Ali ise görüşünü Hz. Peygamber’den nakledilen “ Lut kavminin işlediğini işleyen evli olsun olmasın recmedilir,⁴⁴hadisine dayandırmıştır.

Görüldüğü üzere Hz. Ebubekir’in bu konudaki kararına dayanak oluşturan

39 Suyuti, *Tarihu'l- Hulefa* , 68

40 Daha fazla bilgi için bk. İbn Kesir, *el-Bidaye ven-Nihaye*, VI, 305

41 Bk. Taberi, *Tarihur-Rusul*, II, 128

42 Malik b.Enes, *El-Muvatta*, Tah. Muhammed Mustafa el-Azami, Müesseset-ü Zayed b. Sultan Al-i Nihyân, 2004

43 el-Hindi (h.975), Alauddin Ali İbn Hüsameddin el-Müttaki el-Bürhan Fûri, Tah. Bekri Hayyani, *Kenzu'l- Ummal Fi Süneni'l-Ekval ve'l-Efal* , Safvet es-Seka, Müessesetü'r-Risale, 1981, V, 469

44 El-Hindi, *Kenzül Ummal*, V,470,

şey, Hz. Ali ile meşvereti değil, Hz. Peygamber'in hadisidir. Dolayısıyla fihhi meselelerde kararlarında nass'a müracaatı öncelendiği söylenebilir.

Hz. Ebubekir'in hukuki (kadai) işlerde de yaklaşımının değişmediği görülür.

b) Hukuki işlerde istişaresi

Hz. Ebubekir, gerek devlet işlerinde (atama, azl -görevden alma, vb.) gerekse ferdi hakların korunması konularında istişareye önem vermiştir. Eban ibn Said'in Bahreine vali tayin edilmesiyle ilgili olarak ashabıyla istişare yapan Ebubekir, Ömer'in muhalefetine rağmen ashabın uygun ve yerinde bir tayin olacağını belirtmesi üzerine onların görüşlerine göre Eban'ı vali tayin etmiştir.⁴⁵

Rahatsızlığının artması sebebiyle kendisinden sonra halifenin kim olacağını Abdurrahman ibn Avf, Osman bin Affan, Said ibn Zeyd, Useyd bin Hudayr gibi Ensar ve Muhacir'in ileri gelenleriyle istişare eden Hz. Ebubekir, Ömer'in halife olması konusunda görüşlerin birleştiğini görmüş, sonuç itibarıyla halife olmasına icma ile karar vermişlerdir.⁴⁶

Hz. Ebubekir emirlerine yazdığı mektuplarında, kendi reyleri ile istibdat etmemelerini, istişare ile karar vermelerini öncelikli olarak tavsiye etmiştir. Amr b. el-As'a ve Şurahbil b. Haseneye gönderdiği mektuplar⁴⁷ bunun örnekleridir.

Hz. Ebubekir, halifeliği döneminde fihhi işlerde olduğu kadar devlet işlerinde de Hz. Ali'nin görüşlerini önemsiyordu. Mesela bir sefer esnasında iken, Hz. Ali'nin, seferi terk edip devletin başında bulunması gerektiğini ifade eden görüşünü yerinde bularak derhal devlet idaresine dönmüştür.⁴⁸

Hz. Ebubekir'in şûrayı nassın varolduğu yerde terk ettiğini diğer durumlarda ise devlet işlerinde veya dini- hukuki konularda istişareye müracaat ederek karar verdiğini genel anlamda tesbit ettik. Fakat o müşavere ettiği durumlarda her zaman müşavere sonucuna göre mi yoksa kendi görüşü ile mi hüküm verirdi? Bu sorunun cevabı için ilgili rivayetleri inceleyeceğiz.

Ebubekir'in bazen kendi görüşünde ısrarcı olduğunu gösteren rivayetler vardır. Hz. Ömer'in itirazına rağmen Halid b. Velid'i, Malik b. Nevirate'nin hanımıyla evlenmek için öldürmesinden dolayı azletmemekte ısrar etmesi, olayı hüsnü kasd ve tevil ile bay-pass edip geçiştirmesi örnek olarak gösterilebilir.⁴⁹

45 el-Hindi, Müttaki, *Kenzül Ummal*, V, 620

46 İbn Sa'd, *Tabakat*, IV, 200

47 İbn Sa'd, *Tabakat*, IV, 98 ;el-Hindi, a.e. V,625

48 Daha fazla bilgi için bk. İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, VI, 315, Suyuti de *Tarihul-Hulefa*'da bu durumdan bahseder. Bk. 70

49 Daha fazla bilgi için bk. Taberi, *Tarihur-Rusul*, 124-125

Hangi sebeble olursa olsun haksızlığın taraftarı olmak, haksızlığa kulak tıkamak, görmemezlikten gelmek, sorunu meşveret ortamından kaçırarak kendi rey ile karar vermek, Peygamber halife'si olan birisi için eleştiri konusu olmaya yetecek bir durumdur.

H. Ebubekir'in şahsi kararlarına örnek bir başka olay da Ebu Ubeyd (h.224-838) in *Emval*' isimli eserinde nakledilir. Bu rivayette H. Ebubekir'in Talha b. Abdillah'a kimseyle istişare yapmadan Beytülmal'e ait bir araziden hisse verdiği, Talha'nın hisseyi onaylatmak için H. Ömer'e müracaat ettiği, o'nun talebinin, başkalarının da bu arazide hakları olduğu gerekçesiyle H. Ömer tarafından geri çevrildiği ifade edilir.⁵⁰

Bu örnekler, H. Ebubekir'in bazı durumlarda istişaresiz hareket ettiğini göstermekle beraber, sonuç itibariyle Ebubekir'in bu durumdan rahatsız olduğunu da H. Ömer'in itirazları karşısında sessiz kalmasından anlamaktayız. Netice itibariyle birkaç olumsuz örnek dışında icraatlarında istişareyi uyguladığı görülmüştür. Zaten H. Ebubekir ve H. Ömer'in halife olarak göreve başladıklarında halka karşı yaptıkları konuşmaları "halka rağmen bir hatayı bile bile işlemeyecekleri yönündedir. Onların reylerine muhtaç olduklarını, hata yaptıklarında kendilerine müdahil olmalarını dile getirmişlerdir."⁵¹

2. Ömer ibn Hattab'ın istişare algılaması

H. Ömer'in şura anlayışını H. Ebubekir'in onun hakkında söylediği söz çok güzel ifade etmektedir. "İnsanlar bir konuda ihtilafa düştükleri vakit Ömer'in nasıl davrandığına baksınlar, o sormadan ve danışmadan hiçbir iş yapmazdı."⁵²

H. Ömer'in tavır ve davranışlarının istişare merkezli oluşu onun şurayı nasıl özümlediğini gösterir. Ona ait sözler de H. Ömer'in istişare anlayışı konusunda bir kanaatin oluşmasına yeterlidir. O "şurasız verilmiş kararda hayır yoktur"⁵³ derken her işte şûraya yer verilmesi gerektiğine işaret etmiş, şûranın müslümanlar üzerine yüklenmiş bir sorumluluk olduğunu belirtmekten çekinmemiştir. Şûranın kimlerle yapılması gerektiği konusunda da fikrini açıklayan Ömer, hain insanların yanlış yönlendirmelerinden kaçınmak için şunları tavsiye etmiştir:

"Seni endişelendiren konularda düşmanına açılma, ondan uzak dur. Kendine güvenilir bir dost bul. Çünkü bir toplumdaki çıkmış emin bir kimseyi, hiçbir şey

50 Ebu Ubeyd, *Kitabü'l-Emval*, Ter: Cemaleddin Saylık, Düşünce Yayınları, İstanbul, 1981, 276

51 Hizmetli, Sabri, "*Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olayları: Sonuçları ve Etkileri*", 9

52 İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VI, 207

53 El-Mehami, Hamed Muhammed Samed, *Nizamul-Hukm Fi Ahdi'l-Hulefair-Raşidin*, Müesssetül-Camiyye, 1994, 115

adil olmaktan uzaklaştıramaz. Facir kişiyi kendine arkadaş edinme, sana günahlarını öğretir. Ona sırrını ifşa etme. Allah'tan korkan kimselerle dinin hususunda istişare et.⁵⁴ Onun güven ve doğru bilgi konusundaki ikazları Hz. Peygamber'in, "müsteşar, güvenilen kimsedir" sözünden mülhemdir.

Hz. Ebubekir gibi O da özellikle devlet işlerinde şûrayı uygulamaya özen göstermiş, çalışanlarına, tayin ettiği emir ve valilere hararetle tavsiye etmiştir. Bu meyanda Irak'a gönderdiği Ebu Ubeyde es-Sekafiye ; Ashab-ı Resul'u dinle, emr hususunda kararlarına onları ortak et, hızlı içtihad etme, çünkü sorunları harb değil fırsatları değerlendirmeyi bilen idareci çözer, diye tavsiyelerde bulunmuştur.⁵⁵

Kendisi devlet yönetimini Kitap ve Sünneti kaynak kabul ederek ve selefinin icraatını örnek alarak yürütmeye çalışmış, müslüman toplumu ilgilendiren işleri, kamu hizmetlerini şura meclisi ile istişare ederek yürütmüş, çok önemli konularda Muhacir ve Ensar'dan oluşan genel kurulu toplantıya çağırılmış ve görüşlerine başvurmuştur. Ayrıca Hz. Ömer zamanında Mescid-i Nebevi'de toplanılarak günlük olayları müzakere eden, Muhacir ve Ensar'dan müteşekkil bir meclis vardı. Her gün devlete bağlı vilayetlerden ve eyaletlerden (emsar) gelen haberler ve şikayetler Hz. Ömer tarafından bu meclise gönderilir, meclis onları müzakere eder ve karara bağlardı. Üstelik halkın yönetim üzerinde doğrudan etkisi vardı.⁵⁶

Hz. Ömer hakkında çalışma yapan Muhammed et-Temmavi, onun halifelîği zamanında halkın üç şekilde devlet ile işbirliğine (müşavere) girdiğini ifade eder.

- 1-Kur'an ve Sünnetten sağlam şeri hükme varabilmek için,
- 2- Hükümdeki hataları keşfetme ve hakimi tashih etmek için,
- 3-En hayırlı sonuca varabilmek için,⁵⁷

İbnü'l-Cevzi, Yusuf ibn el-Mâcişun'dan naklettiği rivayette Hz.Ömer'in içinden çıkılmaz işler kendisini yorduğunda zeki çocuklarla istişare ettiği, kadınlarla istişare etmekten çekinmediği belirtilir.⁵⁸

Hz Ömer, kadınların durumlarıyla ilgili işlerin hükümlerini Hz Aişe'den aldığı biliniyor.⁵⁹ Yine bilinen bir gerçektir ki, kocanın karısından uzaklaştığı sürenin ne kadar olması gerektiği ile ilgili olarak Hafsa ile istişare etmiş, en fazla üç ay bir kadın sabredebilir, sonra sabrını yitirir şeklindeki Hafsa'nın görüşünü gazveye çıkan kocanın karısından ayrı kalabileceği en uzun müddet olarak tesbit etmiş ve uygulamaya koymuştur.⁶⁰

54 Beyhaki, Sünenü'l-Kübra, a.yer

55 El-Mehami, a.g.e. 116

56 Hizmetli, a.g.m.36

57 Et-Temmavi, *Muhammed, Hz Ömer ve Modern Sistemler*, Kayıhan Yay. Kahire 1998, Üçüncü Kısım

58 İbn Cevzi, *Tarihu Ömer*, 101

59 Said el-Efgani, *Aişe ve s-Siyaset*, Beyrut, 1971, 22

60 İbnül Cevzi, a.g.e ,101; es-Suyuti, *Tarihu'l-Hulefa*, I, 57

Fakat genelde Hz.Ömer, mütekaddimundan olan rey ve ilim ehli Osman, Ali, Abdurrahman bin Avf, Muaz bin Cebel, Ubey bin Kaab, Zeyd ibn Sabit gibi Hz. Ebubekir'in istişare ettiği bu şahısların şûrâda bulunmaları konusunda ısrarcı davranırdı. Bunlardan birisi olmadığında derhal haber göndererek, nerde olursa olsun şûraya katılmaları için çağrıda bulunuyordu.⁶¹

Hız. Ömer çok acil karar verilmesi gereken işlerde bazen bir kişinin getirdiği nassa itibar etmiş, onunla hüküm vermiştir. Cenin diyeti konusunda Haml b. Malik b.Nabiga'nın eşine dikkatsizlik sonucu vurması ve çocuğun düşmesi nedeniyle Hz. Peygamber tarafından "Öşrün yarısının (1/20) diyet olarak verilmesi"ne dair hadis, Hz. Ömer tarafından diyetin miktarının tesbitinde yeterli görülmüştür.⁶²

Fakat fihki bir problemin çözümünde sunulan nass'ın, özellikle sünnetin mu-teber olmasına itina göstermiştir. Tek bir kişiden gelen rivayetlerde, rivayeti bilen başka birinin olup olmadığını sormuş, yoksa itibar etmemiştir. Fatuma binti Kays el-Mervi'nin Ebu Musa el-Eşari kanalıyla Hz. Peygamberden naklettiği haberi önce reddetmiş sonra Said el-Hudri'nin habere şahitlik etmesiyle kabul etmiştir.⁶³

Bu rivayetler onun fihki konularda Nass'a itibar ettiğinin, Nass'ın olduğu yerde istişareyi gerekli görmediğinin delili olmuştur. Onun kararlarında Nass'a öncelik verdiğinin göstergeleri çoktur. Onlardan birkaç tanesini incelemek istiyoruz.

a) Hz .Ömer'in nassın olduğu yerde istişareyi terk etmesi

Hız.Ebubekir'de de gördüğümüz bu hassasiyetin Hz. Ömer'in hayatındaki örnekleri şöyledir. Kıtlik senesinde el kesme cezasını tatbik etmemiştir. Buna sebeb ise "Hadleri şüphe sebebiyle kaldırıңыз"⁶⁴ ve Hz Aişe'den mevkuf olarak nakledilen "hadleri müslümanlardan gücünüz yettiğince kaldırın, bir müslüman için bir çıkış yolu bulursanız, o yolu açın çünkü af konusunda hata yapan imam, ceza konusunda hata yapandan daha hayırlıdır,"⁶⁵şeklindeki Hz. Peygamberden nakledilen rivayetlerdir.

61 Fikhî konularda kendilerinden görüş aldığı şahısların, *Yakubî Tarihi*'nde , "Ali B. Ebi Talib, Abdullah İbn Mesud, Ubey b.Ka'b , Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sabit, Ebu Musa El Eşari, Ebu'd-Derda, Ebu Said El- Hudri, Abdullah b, Abbas" oldukları İfade Edilmiştir. Ya'kübi, I, 170

62 Eş-şafii, *el-Ümm*, VI, 115

63 Hz. Ömer, Fatıma b. Kays'ın boşandığını etrafa yayması sebebiyle Hz. Peygamber'in nafaka ve süknâ vermediğini bildiği için onun Hz. Peygamber'den naklettiği ""O, üç defa kocasına dönmek için izin ister, üçüncüde şayet izin verirse karısı geri döner" hadisine itibar etmez. Ancak Said el-Hudri bu hadise şahit olunca onu kabul eder. Bkz.En-Nevevi, *El-Minhac Şerh-u Sahihi Müslim İbn Haccac*, V, 240

64 Ebu Ubeyd, *el-Emval*, 559 ; Suyuti, *Camiu'l-Ehadis*, II, 94

65 Mubarekfuri, *Tuhvetü'l-Ahvezi*, Daru'l -Kütüb'il- İlmiyye, Beyrut , IV, 573

En meşhur örneklerden birisi de Hz.Ömer'in Şam seferinde Serğ denilen yere vardığında Şam'da veba salgının olduğu haberini alınca gösterdiği tepkidir. Durumu askerleriyle istişare etmiş, askerlerinin bir kısmı yola devam etmesini bir kısmı ise geri dönmelerini tavsiye ettiğinde kararsız kalmış, sonradan istişareye katılan Abdurrahman b. Avfın, Resulullah'tan "taun bulunan bölgeye girilmemesi, girildiyse oradan çıkılmaması gerektiğini" belirten sözleri işittiğinde bir daha istişareye dönmeden derhal oradan askerleriyle birlikte ayrılmıştır.⁶⁶

Yine sana halkının bir kişinin ölümüne sebep olmaları sebebiyle topluca katil ilan edilmeleri konusunda Hz. Ömer kimseye danışmamıştı. Onun bu hükmünün dayanağı "*Hür ile hür, köle ile köle, kadına kadın...*" Bakara 2/178.ayet ile "*O kitabın içinde onlara nefse nefis... yazdık*" Maide 5/45.ayetlerdi. Hz.Ömer'in istişaresiz verdiği bu hükmünde isabetli olmadığı ifade edilir.⁶⁷ Fakat burada dikkati çeken şey, görüşüne dayanak olarak ayetleri göstermesidir, ki bu durumda istişareden uzak durması mantıklıdır.

İbn Cevzi "Hz. Ömer'in karar verirken bilinen şekliyle önce Kitap ve Sünnete müracaat ettiğini hüküm yoksa ashab-ı Resülû toplayıp şûrayı icra ettiğini"⁶⁸bildirir. Hz. Ömer'in istişareyi icra ettiği sorunları iki kategoriye ayırmış, sorunun durumuna göre karar verme sürecini belirlediğini ifade etmiştir.

- 1.Kendi içtihadıyla çözmeye çalıştığı özel sorunlar,
- 2.Toplumun hayır ve maslahatını hedef alan sorunlar,

Hz. Ömer birinci tür sorunları kendi içtihatlarıyla çözmeye çalışmıştır. Mesela, acem (arap olmayan) bir kadınla evlenen Huzeyfe'yi o kadın boşamaya zorlamıştır. Onun kararına gösterdiği gerekçe Müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınların cazibesine kapılıp kendi eşlerini ihmal edecekleri korkusudur. Yine Nasr b.Haccac'ın yüz güzelliği ve zengin oluşu gibi özelliklerinden ötürü Medine'li kadınların kendisine ilgi duyacağını düşünerek Medine'de yaşamasına izin vermemiş, onu Basra'ya sürmüştür.⁶⁹

66 İbn Hacer, *Fethu'l-Bari*, XI, 332

67 Kısasta müsavat şartından dolayı bir cemaat bir kişinin ölümüne sebebiyet vermişse hepsi öldürülmez, bu husus ta Hz Ömer'in gözünden kaçmıştır. Bkz, İbn Arabi, *Ahkamü'l-Kur'an*, I, 120

68 el-Cevzi, İbn Kayyim, *İlamu'l-Muvakkun*, Tah: Taha Abdurrauf Sad , Darul-Cil, Beyrut, 1973, I, 84

69 İbn Manzur, *Muhtasar Tarihi Dimeşk'* adlı eserinde bu konuda şunları söyler: " Hz Ömer'in Nasr b. Haccac'ı Medine dışına göndermesi, şiiirleri ve yüzünü güzelleştirmek için yaptığı şeyleri Halife tarafından hoş karşılanmaması sebebiyledir. Bu haliyle bazı kadınların da ilgi odağı olmuştur. Bir kadının söylediği beyit bu durumu açıklamaktadır. "Yol İçeceğim içkiye mi ? yoksa Nasr b. Haccac'a mı gider ? " Halife sabah olunca, şiiir söylemeyi bırakmasını, yüzünü güzelleştirmeye çalışmamasını emretmiş, emrini dinleme-

Bu iki rivayet Hz. Ömer'in istişaresiz verdiği kararlara örnek teşkil ederken, kararlarının isabetli olup olmadığı konusunda kesin bir şey söylememiz mümkün değildir. Ancak onun toplumun maslahatı gereği zarar verici kötü örneklerin önünü kesmek gibi bir gaye ile hareket ettiği söylenebilir.⁷⁰

İkinci madde ile ilgili örnekler çoktur. Mesela Hz.Ömer dönemi önemli olaylarından olan Kudus'un fethi ile ilgili olay örnek gösterilebilir. Kudus'un teslim olmasının halifenin bizatihi oraya gelmesiyle mümkün olacağını bildiren haber, Hz. Osman ve Hz.Ali'nin görüşlerine sunulmuş, Hz. Ali'nin görüşü tercih edilmiş Kudus'un anahtarını bizzat Halife oraya giderek teslim almıştır.⁷¹ Yine Nihavent'te toplanıp her yöne doğru hareket eden Farisi'lere karşı nasıl mukavemet edileceği konusunda müşavere yapılmış, Hz.Ömer'in görüşüne yakın olan Hz. Ali'nin görüşü benimsenerek hareket edilmiştir.⁷²

Bazen önemli bir meselede ashabin görüşlerine başvurmuş, ashab görüş ayrılığına düşmüş, fakat konuyla alakalı bir nassın varlığını fark ettiğinde onu ashaba sunmuş ve icmaen karar almıştır. Sevad arazisinin beytül male bırakılması ile ilgili durum onun tam da bu türlü şûra yaklaşımına örnek teşkil eder.⁷³

Hz. Ömer, bazen de konu ile alakalı nassa sonradan vakıf olmasına rağmen, hüküm vermekte zorlandığı zamanlar olmuştur. Böyle zamanlarda nassı ashabin görüşüne sunar onların yorumlarıyla hareket ederdi. İlk muhacirlerden birisinin Maide 5/93. ayete ⁷⁴istinaden sarhoş olduğu halde kendisine ceza verilmesinin doğru olmadığını söylemesi üzerine Hz. Ömer bu sorunun cevabını Hz. Aliye sormuş, O ise Maide 5/ 90. ayete⁷⁵ meseleyi dayandırarak cevap vermiş, iftira ve içki cezalarını birleştirerek seksen celde vurulmasını söylemiş, Hz.Ömer de aynen uygulamıştır.⁷⁶

mesi sebebiyle de kendisiyle Nasr'ın aynı şchirde bir arada yaşamasının mümkün olmadığını belirterek onu Basra'ya sürmüştür." VIII, 13-14

70 Birinci madde ile ilgili verdiğimiz iki örnek, ikinci maddeye de örnek olabilir niteliktedir.

71 Daha fazla bilgi için bk. Taberi, *Tarihur-Rusul*, III, 608; İbn Kesir, *el-Bidaye ven-Nihaye*, VII,55

72 İbnü'l-Esir, a.yer; İbn Kesir, Ebi'l-Fida İsmail, , *El-Bidaye ve'n-Nihaye* Tah. Ted. Ali Şîrî, Dar-u İhyai't-Türasi'l-Arabiyyi, 1988, VII,107

73 Ebu Ubeyd, a.e, 60-61

74 **"İman edip Salih amel işleyenlere, Allaha karşı gelmekten sakındıkları, iman ettikleri ve Salih amel işledikleri, sonra Allaha karşı gelmekten sakındıkları ve iman ettikleri, sonra yine Allaha karşı gelmekten sakındıkları ve iyilik ettikleri takdirde daha önce tatmış olduklarından dolayı bir günah yoktur. Allah iyilik edenleri sever."** Maide 5/93

75 **"Ey iman edenler ve Salih amel işleyenler, içki kumar dikili taşlar ve fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz"** Maide 5/90

76 Daha fazla bilgi için bk. Enes, b. Malik, *Muvatta*, II, 842

Hız. Ömer'de selefi Hız. Ebubekir gibi bazen şahsi kararlar vermiştir. Mesela Irak seriyyesinin komutanlığına ebu Abid b. Mesud'u ahabın itirazlarına rağmen tayin etmesi;⁷⁷yönetimi altındaki beldeleri dolaşmaya nereden başlayacağı konusunda istişare yapması, çoğunluk Irak'tan başlaması doğrultusunda fikir beyan ederken onun Amvas'ta veba sebebiyle vefat etmiş olanların miras payları sebebiyle ziyaretine Şam'dan başlamaya karar vermesi, Beyt-i Makdis'e gitmesi tavsiye edilmezken, bizatihi gitmesi gibi durumlar onun İstişare sonucunun zıddına hükmettiği şahsi kararlarına örnek gösterilebilir.

Hız. Ömer Halife olduğu dönemlerde şûrayı baş tacı ettiği gibi, son demlerinde verdiği kararlarında da şûraya yönlendirmelerde bulunmuştur. Kendisinden sonra halifenin kim olacağı konusunda bir alamet bırakmamış bu sorumluluğu şûra ehline bırakmıştır.⁷⁸

Hız. Ömer'in istişare anlayışını değerlendirecek olursak onu şöyle tarif edebiliriz: Toplumunu ilgilendiren meselelerde ahabın ileri gelenlerine, kendilerinden ilim aldığı büyük sahabilere danışan, Kur'an ve Sünnette açık ve net delil bulunduğu şûra'ya gerek duymadan nassa göre karar veren, delillerde kapalılık bulunduğu, şûra ehlinin delil hakkındaki görüşlerini alan, toplumun maslahatı söz konusu olduğunda yer yer insiyatif kullanarak kendi içtihadıyla karar veren, buna rağmen şûrayı müslümanlar arasında her alanda tabi olunması gereken bir prensip ve "rey sahibi kimselerle meşverette bulunmayı müslümanlar üzerine yüklenmiş bir sorumluluk" olarak gören bir kimsedir.

İlke ve prensip anlamında veya şûrayı kurumsal bir yapıya kavuşturma adına Hız. Peygamber döneminde olanlara kendi dönemlerinde de bir ilave yapılmadığı, mevcut anlayışın korunduğu söylenebilir. Ancak kendisinden sonraki halifenin belirlenme işini kendisinin belirlediği altı kişilik şûra ekibine bırakması, sonraki dönemlerde ümmetin devlet başkanını seçme hususunda oluşturacağı yeni sistemlere ilham verdiği belirtilmelidir.

3. Hız.Osman'ın şûrâ algılaması

Hız.Osman, Hız. Ömer'in tayin ettiği şûra ehlinin ciddi çalışmaları sonucu O'nun vefatını takip eden üç gün içinde yine şûra ehlinin temayülüne göre belirlenmiş bir halifedir.⁷⁹ Yani halifeligi şûrâ kararıyla gerçekleşmiştir. Kendisi şûra

77 İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*,VII, 26

78 Hız Ömer'in kendisinden sonra gelecek halifeyi vasiyet etmemesini eleştirenlere İbn Hal-dun, Hız Ömer'in Halifeyi vasiyet etme veya etmemesi halinde selefine muhalif hareket etmemiş olacağını Hız Ömer'e ait bir sözle cevap verir : " Hız Ömer vasiyet ettiğinde selefi Hız. Ebubekir'in de vasiyet ettiğini, vasiyet etmediğinde de Hız. Peygamber'in vasiyet etmediğini söyleyerek benzer iki durumda da hatalı davranmamış olacağını belirtmiştir. *Mukaddime*, I, 539

79 İbnül'l-Esir, a.g.e, II,221; Suyuti, a.g.e, 161

konusunda nasıl bir anlayışa sahiptir? Bu sorunun cevabını onun uygulamalarından almaya çalışalım.

Hiz. Osman'ın halifeliğinde en çok eleştiriler atamaları konusunda olmuştur. İbn Kesir'in naklettiği kufe halkının ayaklanmasının gerekçesi de Beni Ümeyye'den olan Said b. el-As'ın Kufe'ye vali tayin edilmesidir. Hiz. Osman valileriyle istişare ederek hatasından dönmüş azlettiği valilerini tekrar görev yerlerine geri döndürmüştür.⁸⁰

Hiz. Osman şûra ehlinden olanların istişarelerine ve onların tavsiyelerine önem vermiştir. Bunun en önemli misali İbn Kesir ve Taberi'nin Vakidi'den birlikte naklettikleri şu olaydır. "Hiz. Osman'ı icraatları yönüyle eleştiren bir grup sahabe çocuğu, halkı Osman aleyhine kışkırtıyordu. Bunu fark eden meşhur münafik Abdullah ibn Sebe Mısır'da fesad çıkarmak için yola koyuldu. Çalışmalarını hızlandırdı. Görünürde umre yapmak, ancak gerçek niyeti Osman'ı halifelikten indirmek olan altı yüz kişilik bir kuvveti Kufe'den Medine'ye gönderdi. Hiz. Ali, Hiz. Osman'ı azletmek isteyen bu doldurulmuş insanları Cuhfe'de karşıladı ve onları ikna etti. Hiz. Osman'a da yakınları konusunda ortaya çıkan olaylar nedeniyle halkın huzurunda özür mahiyetinde bir konuşma yapmasını, bundan böyle tövbekar olduğuna halkı şahit tutmasını tavsiye etti. Hiz. Osman, Hiz. Ali'nin bu tavsiyelerine harfiyen uydu."⁸¹

Hiz. Osman hukuki işlerde hüküm verirken istişare etmeyi ihmal etmemiştir. Hiz. Ömer'i katleden Eba Lü'lü'e'den intikam almak için Hürmüzan, Cufeyne ve Eba Lü'lü'e'nin kızını öldüren Hiz. Ömerin oğlu Ubeydullah hakkında karar verirken istişare yapmış, Ubeydullah'ın öldürülmesi veya öldürülmemesi gerektiği konusunda ihtilaf-ı rey ortaya çıktığında insiyatif kullanarak onun fidye karşılığında serbest kalmasına hükmetmiştir. Fidyeyi de kendisi ödemiştir.⁸²

Hiz. Osman, Ubeydullah lehine görüş beyan eden tarafı destekleyip istişareyi neticelendirirken toplumun maslahatını düşünmüştür. Belki de sonradan önu alınamaz kan davalarına sebep olacak bir meseleyi bu kararıyla sona erdirmiştir.

Bazen de istişaresiz verdiği karardan istemeyerek de olsa döndüğü olmuştur. Mesela temettu haccı yapanların hac ve umreyi birbirine birleştirmekten men etmişti. Hiz. Ali durumdan haberdar edildiğinde "İebbeyk hac ve umre beraberdir" diyerek karşı çıkmış, bunun Resulullah'ın sünneti olduğunu söyleyerek Hiz. Osman'ı ikna etmiştir.⁸³

Muhalefet olmadığında uygulamaktan geri durmadığı şahsi kararları da vardır. Cuma namazı öncesinde ezan için karar vermesi buna örnektir.

80 İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, VII, 167, Taberi, *Tarihu'r-Rusul*, IV, 333

81 İbn Kesir, *el-Bidaye ven-Nihaye*, VII, 171, Taberi, *Tarihur-Rusul*, IV, 361

82 Beyhaki, *Sünen*, VIII, 62, ibn Kesir, *el-Bidaye ven-Nihaye*, VII, 148

83 Bkz, Beyhaki, *Sünen*, V, 22, İmam Malik, *Muvatta*, I, 336

İbn Ebi Zi'b'in Zühri'den, Saib ibn Yezid'den naklettiği rivayetinde Cuma günü ilk nida (ezan) Nebi s. döneminde imam minbere çıkıp oturduğunda okunurdu. Ebubekir ve Ömer zamanında da böyle idi. Osman, insanlar çoğaldığı için nidayı artırdı, "üçüncü nidayı"⁸⁴ da -çarşıdaki-ziyaretçiler için okunmasını emretti.⁸⁵

Sahabeden hiçbir kimsenin Hz. Osman'a bu kararıyla ilgili itiraz ettiğine ve onu kabul etmediğine dair bir şey bilinmemektedir.

Netice olarak Hz. Osman'a göre istişare : "Sadece delilden hükmü almak için kendisine müracaat edilen bir karar mercii değildir veya sadece onun vasıtasıyla hüküm çıkarmak zorunluluğu yoktur. O, bir iş hususunda ehli ictihad olan bir kimsenin kendi ictihadlarına itminan için sığındığı bir limandır. Başkalarının görüşlerine müracaat ve onlarla müşaverenin gerekliliği, hâkimin ictihad için kudretinin yeterliliğine ve nazari ufkunun ve tercih alanının genişliğine bağlanmıştır. Bu şu anlama gelmektedir: Eğer hakimin bilgisi, tecrübesi o mesele hakkında yeterli ise şûra'ya müracaat etmeyebilir.

Yine Hz.Osman selefi olan diğer iki halife gibi şûrâyı kendisini bağlayan yüce bir zorunluluk olarak görmemiştir. Fakat kendi kanaati konusunda başkalarının görüşlerine bazen döndüğünü bazen de dönmediğini görebilmekteyiz. Kureyşli birisinin livatası konusunda Hz. Ali'nin fetvasıyla karar vermesi,⁸⁶ Hz. Ali'nin yeğeni Abdullah ibn Cafer'in yaptığı bir ticaretten dolayı sürgün edilmesini isteyen Hz.Ali'ye Hz. Osman'ın yaptığı inceleme neticesinde ticari bir tercihten dolayı bu şahsı ülke dışına süremeyeceğini ifade ederek istişare neticesine bağlı kalmayıp kendi görüşüyle amel etmesi⁸⁷ onun iki şekilde de hareket ettiğinin göstergeleridir.

Yine, h.29 yılında hacca gelen Hz. Osman, Mina'da namazını dört rekât olarak kılmış, bu namazı kısaltması konusunda kendisiyle istişare edenler, Resulullah'ın emrini de hatırlatmış olmalarına rağmen istişareye iltifat etmemiş, Beyhaki'nin rivayetini delil getirerek namazını dört rekât olarak kılmış ve insanlar namazın iki rekât olduğunu zannetmemeleri, namazın aslında dört rekât olduğunu insanlara hatırlatmak için bu şekilde kıldığını söylemiştir.⁸⁸

84 Hz Osman'ın cuma namazı için okunmasını emrettiği 'üçüncü ezan'ın ilk ezan mı yoksa ikinci ezan mı oluşu ile ilgili olarak "İbn Ebi Zi'b'den nakleden Vekîf, rivayetinde: "Osman ilk ezanı emretti" der. Şafii'nin de bu manada rivayeti vardır. Aralarında zıtlık yoktur. İkinci bir ezana ilave olması sebebiyle üçüncü ezan diye isimlendirilmiştir. Ezan ve ikamete mukaddime olması yönüyle de ilk ezan diye isimlendirilmiştir. Ukayl'in rivayetinde de ikinci ezan diye ifade edilmiştir. "Osman ikinci ezanı emretti" şeklinde isimlendirilmesi bakış açısını ikamete değil, ezanı hakikiye yönlendirmesinden dolayıdır. Askalani, *Fethul-Bari*, Kitabul-Cumati, Babu'l-Ezani Yevme'l-Cumati, III, 54-55

85 el-Askalani, İbn Hacer, *Fethu'l-Bari Bi Şerh-i Sahihi'l-Buhari*, Babu'l-Ezani Yevme'l-Cumati, Kitabu'l-Cum'ati, III, 53

86 El-Hindi, Müttaki, *Kenz*, V, 496

87 El-Buti, a.g.m. 159

88 İmam Malik, *Muvatta*, I, 402

Hâsılı Osman (r.a) için istişare, selefinin tavrı gibi, imam ve hâkim için kendisinden kurtuluşun mümkün olmadığı şer'i bir delil değildir. Allah'ın hükmünü araştırma noktasında mücerret bir yardım amelîyesidir. Bu durum ehli meşverete iltica etmenin veya onlara müracaat etmeden kendi içtihadıyla karar vermenin değerini düşürmez.

İstişare ortamlarının vazgeçilmez danışmanı, rey ehli, fakih ve bilge insan Hz.Ali acaba halifelîği döneminde istişareye nasıl bir mevki kazandırmış, onu nasıl uygulamış, şimdi bunları incelemek için onun icraatlarına bakalım.

4. Hz.Ali'nin istişare anlayışı

Hz. Ali çok sıkıntılı bir dönemde halife olmuştur. Halifelîği emirliğe tercih etmediğini belirtmesine rağmen,⁸⁹ isyancıların baskılarıyla halifelîğe yönelmiş, ancak bir şart ile bu arzularını yerine getireceğini belirtmiştir. Bu isteği, "Ashab-ı Bedir'in istişareleriyle karar verdikleri kişiye herkesin biat etmesi"dir.⁹⁰ Neticede dört gün sonra kendisine biat etmeyenler bulunmakla beraber, Hz. Peygamber'in mescidinde kendisine biat edilerek halife olmuştur.⁹¹

Hz. Ali'nin hilafet hayatı ümmet arasında vuku bulan ihtilafları ortadan kaldırmak için çalışmakla geçti. Ne var ki bu kargaşa ortamını ortadan kaldırmadan hayatı nihayete erdi.⁹²

Hz. Ali zamanı siyasi problemlerin gün yüzüne çıktığı çok karışık bir dönem olması sebebiyle onun kazai ve fikhî konularda hüküm verirken nasıl bir yol izlediğine, istişare ile alakalı müzakerelerine dair fazlaca nakle sahip değiliz. Hz. Osman'ın kanını dökenlerden hesap sorulması, fitneleri bastırmak için Beni Ümeyye'den biat etmeyen ummalin görevlerinden azledilmeleri için seferler düzenlenmesi⁹³ gibi sebepler onu kazai ve fikhî konularla ilgilenmekten alıkoymuştur. Buna rağmen sahip olduğumuz verilerden hareketle O'nun istişare algılamasını tesbit etmek istiyoruz.

Hz. Ali (r.a) "nuhbe" diye isimlendirilen, ehli şûrâ olarak bilinen seçkin kişilerin vefat etmeleri, kendi zamanında bu kişilerden kimse kalmaması sebebiyle ehl-i şûrâdan boşalan bu yerleri sahabenin ileri gelenleri ile doldurmuştur. Ehl-i şûrânın eski üyelerinden kalan sahabenin büyükleri şunlardı: Abdullah ibn Abbas, Ebu Musa el-Eş'ari, çoğu da şarihleri olarak Hz. Ali'nin kadılarıyla. İş ciddi-

89 İbnü'l-Esir, a.g.e. II, 320

90 Mesûdi, a.g.e, II, 359

91 Makdisi, Mutahhar b. Tahir, *el-Bed' ve't-Tarih*, Haz. Der. Halil İmran el-Mansur, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrut, 1997/1417, I, 325

92 Taberi, *Tarihu'r-Rusul ve'l-Muluk*, IV, 442

93 İbn'ü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih*, Dar-u Sadır, Beyrut , 1979, III, 201

leştiginde insanlara hitab eder, onlarla istişare ederdi. İstişarelerinde kadın -erkek ayırımı yaptığı bilinmemektedir.⁹⁴

Şimdi onun Üç açıdan (kazai-fikhi-siyasi) istişaresi ile ilgili misalleri aktarmak istiyoruz:

Beyhaki Sünen’inde naklediyor: “Bir kadın Hz. Ali’ye geliyor. Kocasının kendisini boşadığını ve bir ayda üç defa hayız gördüğünü iddia ediyor. Ali (r.a) şarihine, cevabını veya görüşünü soruyor. Şarih: “Eğer kadın aile çevresinden dinine ve emanetine güvenilen birisinden bir ayda üç defa hayız gördüğüne dair delil getirirse her temizlik döneminde temizdir ve namaz kılar. O zaman o kadın doğrudur. Aksi halde yalancıdır. Ali de ona isabet ettin dedi.”⁹⁵Görüldüğü gibi, Hz. Ali Aslında cevabını bildiği fikhi bir hükmü kadısına sorup onun da görüşünü alarak cevap vermiştir.

Kazai bir iş hakkında istişare etmesine rağmen, kendi kararını uygulamıştır. İbn Ebi Şeybe’nin (h159-235) Musannef’inde nakledilen bir olay buna örnek gösterilebilir: “Bir kısım insanlar vardı, müslümanlardan görünüp hediye ve yiyeceklerden alıyorlar, müslümanlarla beraber hareket ediyorlar, fakat gizli gizli de putlara ibadet ediyorlardı. Bunlar Hz. Ali’nin huzuruna getirildi. Onları mescidde veya hapishanede topladı. Sonra da insanlara “Ey insanlar! Bu topluluk hakkında ne düşünüyorsunuz” diye sordu. “Onların hepsini öldür” dediler. “Hayır” dedi. “Onlara babamız İbrahim’e yaptıkları gibi yapacağım” dedi ve onları ateşte yakıtı.⁹⁶

Hz. Ali bu olay hakkındaki kararını geçmişte, İbrahim a.s.’a reva görülen cezaya kıyasen vermiştir.

Siyasi konularda yaptığı istişaresine Sıffin savaşı öncesinde yaşananlar örnek verilebilir. İstişare ile uzlaşamayan hariciler Hz. Ali’yi savaşta yalnız bırakla kalmamış, Hz. Osman’a yapılanın bir benzerini ona uygulayacaklarını söyleyerek tehdid etmişlerdir.⁹⁷

Fikir ve inanç dünyasında bozulmalar yaşayan bir topluluk olan haricilerle yapılan istişare sonuçsuz kalmıştır. Çünkü istişarelerde asıl olan, halis bir niyet ve doğruya ulaşma arzusudur.

Şûra algılamalarını incelediğimiz şahıslar öncelikle hükmeden konumunda bulunan halifelerdir. Öyleyse hâkim için şûrâ gerekli midir/değil midir? sorusuna

94 El-Buti, a.g.m. 162

95 Beyhaki , *Sünen*, VII, 418

96 İbn Ebi Şeybe , Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim , *El-Kitâbü’l-Musannef Fi’l-Ehâdis Ve’l-Asar*, haz. Kemâl Yûsuf el-Hût, Dârü’t-Tac, Beyrut, 1989, VI, 586

97 İbn Kesir, *el-Bidaye ven- Nihaye*, VII, 302, 303

Hız. Ali'nin halifelik uygulamalarından hareketle cevap aradığımızda onun üç halifenin görüşünden farklı bir görüşe sahip olmadığı görülmüştür. Şartlar bir halifeyi başkalarıyla meşverete, onların görüşlerini dinlemeye itse de onların görüşlerine tabi olma zorunluluğu yoktur. Onlar icma da etseler, ihtilaf da etseler fark etmez. Bunun en bariz örneğini, müslümanlar arasında bulunup onların ganimet paylarından istifade etmeyi arzu eden, bununla birlikte gizli gizli puta tapmaktan geri durmayan kavme Hız. Ali'nin istişare ettiği topluluğun görüşüne tâbi olmadan kararını vermesi teşkil eder.

Yine istişare ettiği kişinin görüşüne tâbi olmanın zorunlu olmadığına en güzel misal, Sıffin savaşında Hız. Ali'yi tahkimi kabul etmeye zorlamaları, buna mecbur bırakmaları, tahkimi kabul etmezse öldürmekle tehdit etmeleri durumunda, ashabi ile arasında fitne çıkmasından korktuğu ve belayı defetmek istemesi sebebiyle ashabıyla istişaresinin neticesinin zıddı bir kararla, kerhen onların isteklerine boyun eğmiştir. Sonra tahkim olayının siyasi bir hile olduğu ortaya çıkmıştır.

Buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür. İstişare sonucu ortaya çıkan sonuç her zaman doğru- isabetli olmayabilir. Siyaset ve yönetim işlerini iyi bilen basiretli müçtehidin bir yönetici olması durumunda vereceği münferit kararlar da her zaman batıl değildir.

Sonuç:

Halifelerin istişare anlayışına Hız. Peygamberin Şûra anlayışından ne kadarı yansımış? Sorusunun cevabını aradığımız bu bölümde incelememiz şu hususlarda odaklaşmıştır.

- a. Bir yönetici kendisine arz edilen işten dolayı sıkıntıya düştüğünde; Allah'ın hükmünün o işte ne o olduğunun bilinmesinde kalbi itminana ulaşamaması durumunda; vereceği kararla Müslümanlar için genel bir maslahatın ortaya çıkmayacağı endişesine kapıldığında, yöneticinin ilim sahibi âlimlerin meşveretine dönmesinin zorunlu olduğu düşüncesi hâkimdir.
- b. Hulefa-i Raşidin'in imametinin gerçekleşmesini sağlayan yolların çokluğu- na, şûrâ, istihlaf ve ahd şeklinde çeşitlenmesine rağmen, bu yolların hepsinin şûrâ esası üzerine kaim olan biat ile olması konusunda, hilafetin istikrarı için de vazgeçilmez görülerek üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu ittifak fiili olarak da derinlik kazanmıştır. Hiç bir halife döneminde de ihmal edilmemiştir. Bu durumun modern dönem müfessirlerin görüşlerinde de görüldüğü üzere devlet başkanının seçim usulüyle belirlenmesi fikrine (cumhuriyet) zemin hazırladığı söylenebilir.
- c. Halifeler kendilerine her arz edilen konuda hemen istişareye yönelmeyi kendilerine zorunlu kabul etmemişlerdir. Eğer kendi görüşleri tercih edilebile-

cek ise onu almışlar yok değilse başkalarının görüşüne yönelmeye istekli davranmışlardır.

- d. Raşid halifeler şûrâ'dan uzak istibdadi bir tavırla halifelik yapmamışlardır. Siyasi, fıkhi, kadai meselelerin çözümünde meşvereti ihmal etmemişlerdir. Ancak istişare neticesinde elde ettikleri görüşleri aynen uyguladıkları söylenemez. Maslahat gereği bazen kendi icthadlarıyla hükmetmişlerdir. Halifelerin istişareye yönelme, istişare kararlarına tabi olma konusunda Hz.Peygamber'in gösterdiği ısrarı ve ihtimamı tam olarak yansıttıkları söylenemez. Hatta bu konuda daha rahat hareket ettikleri söylenebilir. Bu rahatlıkları eleştiri konusu bile olmuştur.
- e. Halifelerin hiçbirisi yönetimlerinde kendilerini sadece yönetici olarak görmemişlerdir. Onlar kendilerini, hem bir kadı, hem bir devlet başkanı, hem de bir komutan olarak görmüşlerdir. Diğer bir ifadeyle yasama, yürütme, yargı erklerini tek elde bulunduran bir devlet başkanı konumundadırlar. Yargı konusunda da sadece hukuki işlerde değil fıkhi meselelerde de çözüm üretmek için kafa yormuşlardır. Dolayısıyla Dini sorunların çözümünde bireysel kararları sözkonusu olmuşsa da toplumu ilgilendiren yargı ve siyaset işlerinde müşavereyi ihmal etmemeye çalışmışlardır.

Halifeler döneminde Şuranın kurumsallaşmadığı, Hz ömer'in tayin ettiği altı kişilik şura heyetinin, devlet içinde bir kurum olarak temsil edilmediği, icab ettiğinde görüşlerine başvurulduğu, bu heyetin de sonradan çeşitli sebeplerle dağıldığı gözlenmektedir.

Muaviye döneminde şûrâ'nın kurumsal hale geldiği, ancak işlevini de yitirdiği bilinmektedir. Daha sonraki modern dönemlerde yönetime fikri destek sağlayan ayrı kurumlar, danışmanlık sistemlerinin ihdas edilmiştir. Bunun gibi dini konularda da toplumun ihtiyacını karşılayan kurumlar oluşturulmuştur.